

ΑΙ ΑΡΧΑΙΑΙ
ΑΝΤΙΧΑΛΚΗΔΟΝΕΙΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΙ ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΗΣ
ΚΑΙ Η ΒΑΣΙΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΕΝΩΣΕΩΣ ΑΥΤΩΝ
ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ*

Υ Π Ο
ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΡΜΠΗ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

Τ Μ Η Μ Α Ι Ι.
Η ΔΟΓΜΑΤΙΚΗ ΒΑΣΙΣ
ΤΗΣ ΕΠΑΝΕΝΩΣΕΩΣ ΤΩΝ ΑΝΤΙΧΑΛΚΗΔΟΝΕΙΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ
ΜΕΤΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΥ ΚΑΘΟΛΙΚΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

4. 'Επιλεγόμενα. 'Η χριστολογική διδασκαλία τοῦ ἁγίου Κυρίλλου
βάσις συμφωνίας καὶ ἐνώσεως τῶν 'Ορθοδόξων καὶ τῶν 'Αντι-
χαλκηδονείων.

'Εκ πάντων τῶν ἐν τῷ δευτέρῳ τμήματι τῆς μελέτης ταύτης ἐκτεθέντων συνάγεται, ὅτι ὁ Πατριάρχης 'Αλεξανδρείας Κύριλλος ἐνεβάθυνε καὶ ἀνέπτυξε πληρέστερον τὴν 'Ορθόδοξον Χριστολογία, ἐπιτυχῶν νὰ συμβιβάσῃ καὶ ἐναρμονίσῃ τὰς χριστολογικὰς τάσεις τῶν δύο περιωνύμων ἀρχαίων Θεολογικῶν Σχολῶν 'Αλεξανδρείας καὶ 'Αντιοχείας καὶ νὰ συμβάλλῃ εἴπερ τις καὶ ἄλλος εἰς τὸν ἐπιτευχθέντα δογματικὸν καθορισμὸν ἐν ταῖς Γ' (καὶ δὴ τῇ ἐκθέσει πίστεως τῶν «Διαλλαγῶν»), Δ', Ε' καὶ ΣΤ' Οἰκουμενικαῖς Συνόδοις καὶ νὰ ἐπηρεάσῃ σύμπασαν τὴν 'Ορθόδοξον Θεολογίαν. Διότι, πράγματι, ὁ μέγας οὗτος χριστολόγος Πατὴρ καὶ «μεγαλόφωνος κῆρυξ καὶ μέγας τῶν ὁρθῶν δογμάτων πρόμαχος», κατώρθωσε νὰ διεισδύσῃ βαθύτερον καὶ νὰ ἐκφράσῃ πληρέστερον τὸ ὑπὲρ νοῦν καὶ ἄρρητον μυστήριον τῆς θείας οἰκονομίας περὶ τῆς σαρκώσεως τοῦ αἰωνίου Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐξαιρῶν τὴν τε ἐνότητά τῆς ὑποστάσεως ἢ τοῦ προσώπου αὐτοῦ καὶ τὴν ἔνωσιν καθ' ὑπόστασιν ἐν αὐτῷ τῶν δύο φύσεων, αἴτινες, ἀσυγχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαιρέτως, ἀχωρίριστως καὶ ἀδιαστάτως ἐνωθεῖσαι, διέμειναν ἐν τῷ ἰδίῳ ἔρω τε καὶ λόγῳ αὐτῶν, ἀποτελέσασαι τὴν «μίαν ὑπόστασιν («φύσιν») τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένην», πολιτογραφηθείσης οὕτω καὶ ἐν τῇ 'Ορθοδόξῳ Θεολογίᾳ τῆς ἀπο-

* Συνέχεια ἐκ τῆς σελ. 435 τοῦ προηγουμένου τεύχους.

1. Εὐάγριου, 'Ἐκκλ. 'Ιστ. 1,7. Migne P.G. 86/II, 2440.

δύο φύσεων, διαμεινασῶν ἐν τῷ ἰδίῳ ὄρω τε καὶ λόγῳ, ἐναντίον τῆς μονοφυσιζούσης τάσεως.

Καὶ γενικώτερον μὲν περὶ τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως ἐδίδαξεν ὁ ἐν ἁγίοις Κυρίλλος, ὅτι ὁ Θεὸς Λόγος ἀγέγονεν ἄνθρωπος, ἀλώβητον μὲν παντελῶς καὶ ἀπαραποίητον ἐν ἑαυτῷ τὸ τῆς ἰδίας φύσεως ἀνασώζων ἀξίωμα, προσλαβὼν δὲ τὸ ἀνθρώπινον οἰκονομικῶς, καὶ εἰς ἐξ ἀμφοῖν νοούμενος Ἰῖός, συνδεδραμηκότων καὶ συνενεχθέντων εἰς ἐν φύσεώς τε θείας καὶ ἀνθρωπίνης ἀφράστως τε καὶ ἀπορρήτως, καὶ ὡς οὐκ ἔστι νοεῖν, εἰς ἐνότητα συντεθειμένων. Καὶ οὐ δήπου φαμέν τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον εἰς τὴν τῆς ἐπιγείου σαρκὸς μεταπεποιεῖσθαι φύσιν, ἤγουν εἰς τὴν αὐτοῦ τοῦ Λόγου σάρκα· ἐκατέρου δὲ ὡς περ ἐν ἰδίῳ μένοντος ὄρω τε καὶ λόγῳ, τὴν εἰς ἄκρον τε καὶ ἀδιασπαστως ἔχουσιν εἰς ἐνότητα συνδρομήν, τὸ τῆς λεγομένης ἐνθάδε συμβάσεως ὄνομα δηλοῦ· Θεὸς γάρ ἐστιν ὁμοῦ καὶ ἄνθρωπος ὁ αὐτός. Οὔτε δὲ Θεὸν εἰπὼν, ἀνθρωπότητος ἀπαλλάξει μετὰ τὴν ἔνωσιν, οὔτε μὴν ὀνομάσας ἄνθρωπον, τῶν τῆς θεότητος ἀποσοβήσεις ἀξιωμαμάτων, εἴπερ ἔλοιο φρονεῖν ὀρθῶς»¹. Διότι «ἡμεῖς μετὰ τὴν ἔνωσιν, κἂν εἰ Θεὸν Λόγον ὀνομάσειέ τις, οὐ δίχα νοοῦμεν αὐτὸν τῆς ἰδίας σαρκὸς· κἂν εἴπη Χριστόν, σαρκωθέντα τὸν Λόγον ἐπιγινώσκομεν²... Μετὰ γάρ τοι τὴν ἔνωσιν, πρὸς γε φημί τὴν σάρκα, κἂν Μονογενῆ καὶ Θεὸν ἐκ Θεοῦ καλέσειέ τις αὐτόν, οὐ δίχα σαρκός, ἤγουν ἀνθρωπότητος, νοοῖτ' ἂν ὑπάρχειν. Κἂν εἴτουν ἄνθρωπον λέγοι, οὐκ ἀποσοβήσει τοῦ εἶναι Θεὸν καὶ Κύριον»³. Συμφώνως λοιπὸν πρὸς ταῦτα οἱ Ὀρθόδοξοι μετὰ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου «ἐνα τὸν ἐξ ἀμφοῖν ὁμολογοῦντες Χριστόν καὶ Ἰῖόν καὶ συλλέγοντες μᾶλλον εἰς ἐν τὰς φύσεις ἀπορρήτως τε καὶ ὑπὲρ λόγον, οὐδέπω φαμέν ἀνάχυσιν ὡς περ τινὰ συμβῆναι περὶ τὰς φύσεις, ὡς μεταστῆναι μὲν τὴν τοῦ Λόγου φύσιν εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου τυχόν, ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἀνθρωπίνην εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ· νοούμενης δὲ μᾶλλον καὶ ὑπαρχούσης ἐκατέρας ἐν τῷ τῆς ἰδίας φύσεως ὄρω, πεπράχθαι φαμέν τὴν ἔνωσιν, ἐνοικήσαντος τοῦ Λόγου σωματικῶς τῷ ἐκ Παρθένου ναῶ»⁴. Σημειωτέον ὅτι τὸ ἐνταῦθα τονιζόμενον καὶ ἀλλαχοῦ πολλάκις ἐπαναλαμβάνόμενον ὑπὸ τοῦ ἐν ἁγίοις Κυρίλλου «ἐν», νοούμενον ὡς ἀποτελεσμα τῆς καθ' ὑπόστασιν ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων, ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ «μία φύσις = ὑπόστασις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη», καὶ ἐπομένως προϋποτίθησι τὴν πραγματικότητα καὶ ἀκραιότητα οὐ μόνον τῆς θείας ἀλλὰ καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως μετὰ τὴν ἔνωσιν. Διὸ καὶ ἐπαναλαμβάνει ἀλλαχοῦ ὁ ἅγιος Πα-

1. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Περὶ Ἀγ. Τριάδος, πρὸς Ἑρμείαν πρεσβύτερον. Migne P.G. 75, 693.

2. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Κατὰ τῶν Νεστορίου δυσφημιῶν I,8. Migne P.G. 76,93.

3. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Ὅτι εἰς ὁ Χριστός. Migne P.G. 75, 1292.

4. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, Fragm. ἐκ τῆς ἐρμην. πρὸς Ἑβρ. Migne P.G. 74, 1004/5.

Ἐπομένως δυνάμεθα νὰ χρησιμοποιῶμεν ἀμφοτέρας τὰς διατυπώσεις ταύτας τοῦ δόγματος καί, κατὰ τὸν Μάξιμον Ὁμολογητὴν, «ἡμεῖς τὴν τοῦ μυστηρίου διασκοποῦντες πάνσοφον οἰκονομίαν, ὅτ' ἂν μὲν σώζεσθαι δεικνύναι βουλόμεθα τῶν συνελθόντων τὴν διαφορὰν μετὰ τὴν ἔνωσιν, δύο κατὰ τοῦτο καὶ μόνον τὰς φύσεις λέγομεν, κατὰ μόνην τὴν θεωρίαν, πρὸς δήλωσιν τῆς διαφορᾶς τὸν ἀριθμὸν παραλαμβάνοντες· ὅτ' ἂν δὲ τὸν ἄρρητον τοῦ μυστηρίου διακριβῶμεν τῆς ἐνώσεως τρόπον, μίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου φύσιν σεσαρκωμένην φαιμέν... Ἐτέρα γὰρ τούτων, τῆς ἐτέρας κεχωρισμένως ἐκφωνουμένη, ἀτελής τε ἐστίν, ὅσον πρὸς δήλωσιν τοῦ ὅλου μυστηρίου, μὴ συνεπαγομένη τὴν ἄλλην συνήγορον, καὶ τὸ ὑποπτον ἔχουσα δείκνυται, ἢ μὲν διαίρεσεως..., ἢ δὲ συγχύσεως... Δεῖ οὖν τοὺς ἀληθῶς εὐσεβεῖν βουλομένους καὶ μίαν τοῦ Θεοῦ Λόγου φύσιν σεσαρκωμένην ὁμολογεῖν, ἵνα διὰ τούτου ἡ ἄκρα δειχθῆ ἔνωσις, καὶ δύο πάλιν φύσεις λέγειν, ἵνα ἡ διαφορὰ τῶν συνελθόντων καὶ ἀσυγχύτως σωζομένων μετὰ τὴν ἔνωσιν δηλωθῆ, καὶ πρὸς τοῦτο καὶ μόνον τὸν ἀριθμὸν παραλαμβάνειν»¹. Τοῦτο δὲ κατὰ τοσοῦτον μᾶλλον, καθ' ὅσον γενικώτερον ἀεπὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ποτὲ μὲν ὡς ἐπὶ τῶν δύο φύσεων τὸν λόγον ποιούμεθα, ποτὲ δὲ ὡς ἐφ' ἐνὸς προσώπου· καὶ τοῦτο δὲ κάκεινο εἰς μίαν ἀναφέρεται ἔνοιαν· αἱ γὰρ δύο φύσεις εἷς ἐστὶ Χριστός, καὶ ὁ εἷς Χριστός δύο φύσεις ἐστίν»². Τοσαῦτα περὶ τῆς ὀρθοδόξου ἐπὶ τοῦ προκειμένου διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Κυρίλλου εἰς συμπλήρωσιν τῶν ἀνωτέρω παραθέσεων αὐτοῦ.

Ἄλλ' ἀξία ἰδιαίτερας μνείας καὶ ἐξάρσεως εἶναι ἐνταῦθα καὶ ἡ σύμφωνος διδασκαλία τοῦ ἀνωτέρω μνημονευθέντος Ἀρμενίου Καθολικοῦ Νερσῆ Δ' τοῦ Χαριέντος (Chenorhali), ὅστις ἔγραψε, μετὰ τὴν πρώτην ἀδιάλεξίν» του μετὰ τοῦ Βυζαντινοῦ θεολόγου καὶ φιλοσόφου Θεωριανοῦ, καὶ ἔπεμψε «πιττάκιον» πρὸς τὸν αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Μανουὴλ Α' Κομνηνόν, ἐν ᾧ, μετὰξὺ ἄλλων, ὁμολογεῖ: «Τὸ δὲ λέγειν ἡμᾶς μίαν φύσιν, μὴ τις δι' ἄλλο τι ὑπολάβῃ, ἀλλ' ἢ διὰ τὴν τῶν δύο φύσεων ἀχώριστον ἔνωσιν, ἡ μεμαθήκαμεν παρὰ τῶν Ὁρθοδόξων Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας, μάλιστα δὲ παρὰ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου τοῦ Ἀλεξανδρείας... Τούτους οὖν ὀδηγοὺς ἔχοντες καὶ ἡμεῖς πρὸς τὴν τῆς ἀληθείας ὁδόν, τὴν ἀγούσαν εἰς τὸν Θεόν, ὀρθῶς καὶ ἐλευθερίως φέρομεν εἰς διπλὴν θεωρίαν τὸν λόγον, μίαν λέγοντες φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκωμένην, κατὰ τὸν ἅγιον Κύριλλον, διὰ τὴν ἄρρητον ἔνωσιν, καὶ δύο (φύσεις), κατὰ τὸν ἅγιον Γρηγόριον τὸν Θεολόγον, διὰ τὸ ἀκαινοτόμητον καὶ ἀμετάβλητον τῶν φύσεων, τῆς τε θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης, οὐ μονομερῆ ἔχοντες τὰ ὅπλα τῆς δικαιοσύνης, ἀλλὰ δεξιὰ καὶ ἀριστερά, κατὰ τὸν Ἀπό-

1. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, Ἐπιστ. 12, πρὸς Ἰωάννην Κουβικουλάριον Migne P.G. 91, 477/81. Ἀνωτέρω σ. 430.

2. Ἰωάννου Δαμασκenoῦ, Ἐκδ. ὀρθ. πίστ. III, 49. Migne P.G. 94, 1080.

Ἀρμενίων, διεξαχθεὶς κυρίως ὑπὸ τοῦ Θεωριανοῦ καὶ τοῦ Νερσῆ Δ' κατὰ τὰ ἔτη 1170 καὶ 1172¹. Ἡ κατ'αὐτὸν δὲ ἐπιτευχθεῖσα συμφωνία καταφαίνεται εἰς ὅσα ὁ Νερσῆς Chenorhali, συμφωνῶν πρὸς τὸν ἅγιον Κύριλλον καὶ γενικῶς πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους, εἶπε καὶ ἔγραψε πρὸς τὸν αὐτοκράτορα Μανουήλ Α' Κομνηνόν, πρὸς ὃν ὑπέβαλε τρεῖς ἐκθέσεις πίστεως ἐπὶ τῆς κυρίας δογματικῆς διαφορᾶς: «Καὶ ἔλαβεν ἡ τελεία θεότης τὴν τελείαν ἀνθρωπίνην φύσιν, ψυχὴν καὶ νοῦν καὶ σῶμα ἐκ τῆς ἀειπαρθένου Μαρίας, καὶ ἐγένετο καινὴ, ἐκ δύο φύσεων εἰς μίαν ὑπόστασιν ἐνωθεῖσῶν. Χωρισμὸν ἢ μεταβολὴν οὐκ ἐδέξατο εἰς ἀνθρωπότητα ἢ τῆς ἀνθρωπότητος εἰς θεότητα. Διὸ οὐ κατὰ τὸν Νεστόριον μερίζομεν εἰς δύο πρόσωπα τὸν ἕνα Χριστόν, οὐδέ, κατὰ τὸν Εὐτυχῆ καὶ τοὺς ὁμόφρονες αὐτοῦ, εἰς μίαν φύσιν συγχέομεν, ἀλλὰ λέγομεν τὰς δύο φύσεις, κατὰ τὸν μέγαν Γρηγόριον τὸν Θεολόγον [ἐν τῇ πρὸς Κληδόνιον ἐπιστολῇ γράφοντα κατὰ Ἀπολλιναρίου καὶ τῶν σὺν αὐτῷ], ὅτι δύο φύσεις· εἶτα λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, Θεὸς καὶ ἄνθρωπος. Καὶ ἐν ἀληθείᾳ· καὶ γὰρ εἰ Θεὸς μόνον ἢ ἄνθρωπος μόνον, εὐλόγον ἂν εἶη λέγειν μίαν φύσιν ἔχειν, ἢ θείαν ἢ ἀνθρωπίνην· ἐπειδὴ δὲ Θεὸς ἐστὶ καὶ ἄνθρωπος, ἐνωθεὶς ἀρρήτῳ ἐνώσει, δῆλον ὅτι θείαν ἔχειν φύσιν καὶ ἀνθρωπίνην, ἀλλ' ἠνωμένως, ἀχωρίστως, ὡσπερ ψυχὴ καὶ σῶμα...Καὶ ἀλλαγῆ φησι: Διπλοῦς γὰρ ἦν, δηλονότι τῇ φύσει, οὐ τῇ ὑποστάσει...Νῦν οὖν καὶ ἡμεῖς, κατὰ τὴν τῶν ὀρθοδόξων ἁγίων Πατέρων παράδοσιν, ἀναθεματίζομεν τοὺς κατὰ τροπὴν καὶ ἀλλοίωσιν λέγοντας μίαν φύσιν τοῦ Λόγου σεσαρκωμένην...Οὕτως ἀναθεματίζομεν καὶ τοὺς κατὰ τὸν Νεστόριον εἰς δύο φύσεις χωρίζοντας ἰδίως καὶ ἀνὰ μέρος τὸν Θεὸν καὶ ἄνθρωπον...»². Καὶ ἐν τῇ μετὰ τοῦ Θεωριανοῦ «διαλέξει» ὡμολόγησεν ὁ Νερσῆς Δ': «Λέγομεν μίαν φύσιν εἰς τὸν Χριστόν, οὐ κατὰ τὸν Εὐτυχεᾶ συγχέοντες, οὔτε κατὰ τὸν Ἀπολλινάριον ἐλαττοῦντες, ἀλλὰ κατὰ Κύριλλον τὸν Ἀλεξανδρείας ἐν ὀρθοδόξῳ, ἅτινα ἔγραψεν ἐν τῇ βίβλῳ αὐτοῦ κατὰ Νεστορίου, ὅτι μία ἐστὶν ἡ φύσις τοῦ Λόγου σεσαρκωμένη»³. Περὶ δὲ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου ἐβεβαίωσεν, «ὅτι δεχόμεθα τὴν ἐν Χαλκηδόνι μεγάλην καὶ οἰκουμενικὴν τετάρτην ἁγίαν Σύνοδον καὶ οὐς αὐτῇ δέχεται ἁγίους Πατέρας· οὐς δὲ πάλιν αὐτῇ ἀναθεματίζει, καὶ ἡμεῖς ἀναθεματίζομεν, Εὐτυχεᾶ τε καὶ Διόσκορον, πρὸς δὲ καὶ Σεβήρον καὶ Τιμόθεον τὸν Αἴλουρον καὶ πάντας τοὺς αὐτῆς καταφλυαρήσαντας»⁴.

1. Βλέπ. καὶ ἀνωτέρω τ. 35 (1964) 573 ἐξ., τ. 36 (1965) 434 ἐξ.

2. Ἐνθ' ἀν. P.G. 133, 217. 221. Πρβλ. καὶ P. T o k e y a n, μν. ἔ. σ. 81 /2.

3. Αὐτόθι, στ. 124. Βλέπ. καὶ ἀνωτέρω τ. 35 (1964) σ. 574.

4. Migne P.G. 133,209. Τὴν τέως ἐπιφυλακτικὴν ἔναντι τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου στάσιν τοῦ ἐδικαιολόγησεν ὁ Νερσῆς διὰ τὸν φόβον τῆς ἐν τῷ ὄρφ αὐτῆς διατυπώσεως «ἐν δύο φύσεσι» διὰ τῶν ἐξῆς: «Δέδοικα, μήπως, φεύγοντες τὸ τοῦ Εὐτυχοῦς, τὸ μίαν φύσιν λέγειν, εἰς τὸ τοῦ Νεστορίου ἐμπέσωμεν βάραθρον, διὰ τὰς δύο φύσεις δύο πρόσωπα παρεισάγοντος», διότι ἐνόμιζεν, ὅτι «ἄλλως τὸ λέγειν δύο φύσεις» ἔμφασιν εἰσάγει διαιρέσεως». (Migne P.G. 133, 145).

duabus unitis naturis»¹. Πράγματι ὁ Νερσῆς ἐχρησιμοποιοῖ κατὰ προτίμησιν τὰς ἐκφράσεις: «perfectiones duarum naturarum mixtae in inefabili unione; unus Christus ex duabus naturis et duae naturae; unus ex duabus Christus et Filius» κλπ., ὡς φαίνεται ἀπεδέχθη καὶ ἡ Πατριαρχικὴ Σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ².

Τὸ τελευταῖον τοῦτο συνέβη κατὰ τὴν δευτέραν φάσιν τῶν ἐνωτικῶν διαπραγματεύσεων, τὴν ἐκτεινομένην ἐν τῇ εἰκοσαετία 1173 - 1193, ὅτε Καθολικὸς τῶν Ἀρμενίων ἦτο ὁ Γρηγόριος Δ' Degha, διάδοχος καὶ ἀνεψιὸς τοῦ Νερσῆ Δ'³. Ἐν ἀρχῇ τῆς περιόδου ταύτης ἀντηλλάγησαν ἐπιστολαὶ περὶ τῆς ἐπιδιωκομένης ἐνώσεως μεταξὺ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουήλ καὶ τοῦ νέου Καθολικοῦ Γρηγορίου Δ'. Ὁ τελευταῖος οὗτος δι' ἐπιστολῆς του ἀπὸ τοῦ ἔτους 1174 ἠτήσατο τὴν μείωσιν ἢ τὸν μετριασμόν τῶν ἐννέα ὅρων τοῦ Θεωριανοῦ, ἰδίως προκειμένου περὶ τῶν ἐθίμων, ἅτινα εἶναι λίαν σεβαστά καὶ ἐρριζωμένα παρὰ τοῖς ἀπλουστέροις χριστιανοῖς καὶ κληρικοῖς, οἵτινες ἔχουσιν ἀνάγκην γάλακτος, ὡς τὰ παιδιά, καθὼς ἔγραφεν. Ἀπαντήσας ὁ αὐτοκράτωρ ἐμείωσε μὲν τοὺς ἐννέα ὅρους εἰς δύο, ἐπέμεινεν ὅμως ἐπὶ τῆς χριστολογικῆς διαφορᾶς, τονίσας τὴν ἐνότητα τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ἐν δύο φύσεσι, δύο θελήσεσι καὶ δύο ἐνεργείαις. Τέλος περὶ τῶν ἄλλων πρακτικῶν διαφορῶν παρετήρησεν, ὅτι αὐταὶ δὲν πρέπει νὰ ἀποτελῶσιν ἐμπόδιον τῆς ἐνώσεως τῶν χριστιανῶν, χαρακτηρίσας γενικῶς τοὺς Ἀρμενίους ὡς ὀρθοδόξους, ἐφ' ὅσον παραδέχονται ἐν τῇ πραγματικότητι τὰς «δύο φύσεις»⁴. Ταυτοχρό-

1. Παρὰ P. Tekeyan, μν. ξ. σ. 21.

2. Ἐν συμπεράσματι ὁ Νερσῆς Δ' ἐξέφρασε πρὸς τὸν Θεωριανὸν τὴν ὀρθοδοξίαν του διὰ ταύτης τῆς ἐπισήμου δηλώσεως: «Ἐγὼ ὁμολογῶ, ἐπὶ Θεῷ μάρτυρι, ὅτι τῆς αὐτῆς ἡμῖν πίστεως καὶ ἡμῖν καὶ εἰμί, ἐξ ὅτου ταῖς θείαις ἐνεκυψα βίβλοις, ἧς καὶ αὐτὸς εἶ καὶ αἱ παρὰ σοῦ εἰς μέσον ἀχθέντες θεῖοι Πατέρες». Διακηρύξας δὲ ὅτι τῶς «κατὰ τοῦ κεχωρισμένας (τὰς δύο φύσεις) τὸ μίαν ἀνетиθέμεθα», ἐβεβαίωσε νῦν καὶ αὐθις: «Κατὰ μέντοιγε τὸν νοῦν οὕτως ἐφρόνουν καὶ οὕτω φρονῶ, ὡς αὐτὸς ἡμῖν διετράνωσας, ἐκ τῶν θείων Γραφῶν τὰς ἀποδείξεις ποιούμενος». (Migne P.G. 133, 180. 181).

3. Πρβλ. P. Tekeyan, μν. ξ. σ. 35-42.

4. Βλέπ. καὶ ἀνωτέρω τ. 35 (1964) σ. 575, ὡς καὶ P. Tekeyan, μν. ξ. σ. 35-38. Οἱ περὶ ὧν ὁ λόγος ἐννέα ἐνωτικοὶ ὅροι ἢ «κεφάλαια» εἶναι οἱ ἐπόμενοι: α) Ἴνα ἀναθεματίζωσιν (οἱ Ἀρμένιοι) τοὺς λέγοντας μίαν φύσιν τὸν Χριστόν, Εὐτυχέα τε καὶ Διόσκορον, Σεβήρον καὶ Τιμόθεον τὸν Αἰλουρον καὶ πάντας τοὺς ὁμόφρονας τούτου. β) Καὶ ἵνα ὁμολογῶσι τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν, ἕνα Χριστόν, ἕνα Υἱόν, ἕνα Κύριον, ἐν πρόσωπον, μίαν ὑπόστασιν ἐκ δύο τελείων φύσεων ἐνωθεισῶν εἰς μίαν ὑπόστασιν, ἀχωρίστως, ἀδιαιρέτως, ἀναλλοιώτως, ἀσυγχύτως· οὐκ ἄλλον τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ ἄλλον τῆς Παρθένου, ἀλλὰ τὸν αὐτὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ υἱὸν ἀνθρώπου, φύσεις δύο, τὸν ἕνα Θεὸν καὶ ἄνθρωπον· καὶ ἐν δυσὶ φύσεσι τὸν αὐτὸν καὶ ἕνα Χριστόν, ἔχοντα δύο θελήσεις φυσικὰς, θείαν καὶ ἀνθρωπίνην, οὐκ ἐναντιούμενας ἀλλήλαις, ἀλλ' ἐπομένην τὴν ἀνθρωπίνην θέλησιν τῇ θείᾳ θελήσει. γ) Καὶ ἵνα λέγωσι τὸν τρισάγιον χωρὶς τοῦ «ὁ σταυρωθεὶς δι' ἡμᾶς» καὶ χωρὶς τοῦ «καὶ» συνδέσμου. δ) Καὶ ἵνα ἐορτάζωσι τὰς ἐορτὰς μετὰ τῶν Ῥωμαίων, τὸν Εὐαγγελι-

κῶν τῆς Συνόδου, ἐν τῇ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα ἀπαντήσῃ «ἐκτίθεται κατ' ἔκτασιν ἢ τῶν ἁγίων Πατέρων διδασκαλία περὶ τῆς θεότητος καὶ ἀνθρωπότητος τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἐν τοιαύταις ἐκφράσεσι, μὴ ἀναγομέναις ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν τοῦ πράγματος ὄντοτητα· ἐν δὲ τῷ αὐτῷ πνεύματι καὶ τὰ τῆς θείας Γραφῆς ῥητὰ παράγονται· «προσαρμόζοντες (λέγουσιν οἱ τῆς Συνόδου τῶν Ἀρμενίων) πάντα ταῦτα τὰ ἐπιχειρήματα, παρατηροῦμεν, ὅτι οἱ ἅγιοι Πατέρες εἶπον οὐ περὶ μιᾶς φύσεως ἐπὶ Χριστοῦ, ἀλλὰ περὶ δύο συνημμένων, τῶν ἐνεργείᾳ καὶ θελήσει ἐκπληρουσῶν ποτὲ μὲν τὰς τῆς θεότητος, ποτὲ δὲ τὰς τῆς ἀνθρωπότητος πράξεις ἐν ἐνὶ προσώπῳ· διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐστὶν ὑμῖν γνωστόν, ὅτι οὐ διιστάμεθα ἐκκλίνοντες τῆς τῶν ἁγίων Πατέρων διδασκαλίας»¹.

Τέλος αἱ μεταξὺ Ἀρμενίων καὶ Βυζαντινῶν ἐνωτικαὶ διαπραγματεύσεις ἐκορυφώθησαν κατὰ τὴν τρίτην φάσιν, καὶ δὴ κατὰ τὴν συγκροτηθεῖσαν ἐν Ταρσῷ τὸ 1196-97 Σύνοδον, καθ' ἣν ἐπετεύχθη ἱκανοποιητικὴ ὁπωσοῦν συμφωνία, πρωτοστατοῦντος τοῦ ἀρχιεπισκόπου Ταρσοῦ Νερσῆ τοῦ ἐκ Λαμπρῶν. Ἡ Ἀρμενικὴ αὕτη Σύνοδος, εἰς ἣν συμμετέσχον καὶ Ἕλληνες ἐπίσκοποι, εἶναι γνωστὴ ὡς «Divinum Sanctum ac Universale Concilium Tarsense propter Ecclesiae concordiam celebratum anno Armeniorum 626, iussu angelici Armeniorum Patriarchae Gregorii nepotis S. Nersetis, atque in Christo coronati Regis Armeniae Leonis. Propositiones quas Graeci postulant a nobis ad pacem conciliandam, et iuxta illas, synodi responsiones appositae»². Ἐκ τῶν τελευταίων τούτων δῆλον, ὅτι ἡ Σύνοδος ἀπήντησεν εἰς ἐρωτήσεις ἢ προτάσεις τῶν Ἑλλήνων, αἵτινες συμπίπτουσι πρὸς τοὺς ἀνωτέρω ἐννέα ὄρους ἢ κεφάλαια τοῦ Θεωριανοῦ. Οὕτω α) ἐζητήθη ἐκ μέρους τῶν Ἑλλήνων, ὅπως οἱ Ἀρμένιοι ἀναθεματίσωσι τὸν Εὐτυχῆ, τὸν Διόσκορον, τὸν Σεβήρον, τὸν Τιμόθεον Αἰλουρον καὶ τοὺς ὁμόφρονάς τούτων», ἡ δὲ Σύνοδος ἀπήντησεν ὡς ἐξῆς: «Ὁ Εὐτυχῆς ἔχει ἤδη ἀναθεματισθῆ ὑπὸ τῶν Ἀρμενίων. Ἐὰν ὁ Διόσκορος καὶ οἱ ὁπαδοὶ τοῦ ἔχωσι τὴν αὐτὴν πίστιν, οὐδεμία ὑπάρχει δυσχέρεια νὰ ἀναθεματισθῶσι καὶ αὐτοὶ ὁμοίως». Ἐν τούτοις ὁ Νερσῆς παρετήρησεν, ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ Διοσκόρου δὲν εὕρισκετο ἐν τῷ καταλόγῳ,

fait siennes les paroles de S. Grégoire de Nazianze: «Grégoire le théologien réprimande ceux qui admettent la confusion selon l' union (du Verbe), et ceux qui admettent la séparation selon la propriété... il dit aussi: On voit deux natures en une seule personne... Nous savon ainsi par tant de témoignages que les paroles des SS. Pères ne sont pas dites au sujet d' une (seule) nature, mais au sujet de deux (natures) réunies... et d' une seule personne provenaient des opérations diverses; non pas qu' en lui la divinité eût une opération séparée de la chair, ou la chair (une opération) séparée de la divinité, mais c' était lui-même qui faisait les opérations divines divinement, et les humaines humainement... car il était Dieu et homme».

1. Ἀνω νόμου, Ὑπόμνημα περὶ τῆς τῶν Ἀρμενίων μετὰ τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθόδοξου Ἐκκλησίας ἀσυμφωνίας, σ. 46/7.

2. P. T e k e y a n, μν. ἔ. σ. 59 ἐξ.

Δ', Ε', ΣΤ' καὶ Ζ'». Ἡ Σύνοδος ἀπήντησε: «Definitio et causa quarti Concilii reperitur inter nos quod quidem concors est cum aliis tribus praecedentibus, ideo et a nobis iam receptum est. Ἐὰν καὶ αἱ ἄλλαι τρεῖς Σύνοδοι εἶναι πισταὶ (συμφωνῶσι) πρὸς τὰς τέσσαρας πρώτας, δεχόμεθα αὐτὰς ὁμοίως». θ) Ἐζήτηθη, ὅπως οἱ Ἀρμένιοι «δέχωνται τὴν πρόβλησιν τοῦ Καθολικοῦ μόνον παρὰ τοῦ Βασιλέως τῶν Ῥωμαίων». Ἡ Σύνοδος ἀπήντησεν: «Οἱ Ἀρμένιοι δὲν ἀπορρίπτουσι τὸν ὄρον τοῦτον, θεωροῦντες αὐτὸν ὡς τὴν καλλιτέραν ἐγγύησιν διαρκοῦς συνδιαλλαγῆς. Ἀπαιτοῦσιν ὅμως, ὅπως ἡ αὐθεντία τοῦ Πατριάρχου τούτου ἐκτείνηται μέχρι τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῶν ἐκκλησιῶν τῆς δικαιοδοσίας του».

Παρεθέσαμεν αὐτούσιον τὸ ἀνωτέρω κείμενον, ἵνα καταδειχθῇ ὁ δυνατὸς βαθμὸς τῆς ὑποχωρητικότητος καὶ τῆς προσεγγίσεως καὶ συμφωνίας τῶν Ἀνατολικῶν γενικῶς. Πράγματι οἱ Ἀρμένιοι προσήγγισαν πρὸς τοὺς Ὀρθοδόξους, ἕσον ἦτο δυνατόν περισσότερον κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Διὸ καὶ ἡ Σύνοδος ἐκείνη τῆς Ταρσοῦ ἀνεδείχθη ἀληθῆς ἐνωτικὴ Σύνοδος καὶ ἀξία πάσης ἀναγνωρίσεως. Τῷ ὄντι, παραθεωρουμένων τῶν δευτερευουσῶν πρακτικῶν διαφορῶν¹, αἰτινες δὲν πρέπει νὰ διαιρῶσι τὰς Ἐκκλησίας, ὡς εἴπομεν, θὰ πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ ὑπογραμμίσωμεν τὴν ἐπελθοῦσαν συμφωνίαν ἐπὶ τῆς κατ' ἐξοχὴν ἐνδιαφεροῦσης ἡμᾶς β' ἀποκρίσεως, εἶτα δὲ καὶ τῶν ἀποκρίσεων α', γ' καὶ η'. Ἐκ τούτων φαίνεται, ὅτι Ἀρμένιοι καὶ Βυζαντινοὶ οὐσιαστικῶς συνεφώνησαν ἐπὶ τῆς κυρίας χριστολογικῆς διαφορᾶς περὶ τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο φύσεων ἐν τῷ ἐνὶ προσώπῳ τοῦ Κυρίου, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τοῦ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας καὶ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, ἣν ἀνεγνώρισαν τότε οἱ Ἀρμένιοι. Ὁ εἰδικῶς ἐρευνησας τὰ σχετικὰ ἀρμενικὰ καὶ ἑλληνικὰ κείμενα P. Tekeyan διεπίστωσεν, ὅτι, καίτοι οἱ Ἀρμένιοι στεροῦνται τῶν εἰδικῶν ἑλληνικῶν ὄρων καὶ ἐκφράσεων πρὸς δῆλωσιν τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως, ἐν τούτοις ἐκ τῶν δοθεισῶν παρ' αὐτῶν διευκρινήσεων περὶ αὐτῆς, συνάγεται, ὅτι «ἡ σκέψις αὐτῶν εἶναι ὀρθόδοξος». Εἰδικώτερον, ἐκ τῆς ἀντιπαραθέσεως τῶν ὑφισταμένων ἀρμενικῶν κειμένων, κατέληξεν εἰς τὰ ἐπόμενα συμπεράσματα: «1. Les natures, divine et humaine, existent en Jésus — Christ sans division et sans séparation, sans mélange et sans changement. 2. Conséquemment à cette doctrine, les Arméniens admettent deux volontés et deux opérations en Jésus-Christ, ainsi que la communication des idiomes. 3. La nature humaine prise par le Verbe est

modo in vestram nos communionem non excipientibus, uti par erat, verum et januas ecclesiarum quoque verstrarum, praecludentibus in faciem nostram, nobis impossibile fuit in hac peregrinatione ecclesias populis nostris sufficientes aedificare. Hinc abusus ille...» (αὐτόθι, σ. 63).

1. Περὶ τούτων βλέπ. καὶ ἀνωτέρω τ. 35 (1964) σ. 578 καὶ Γρηγορίου Χίου, μν. ε. σ. 133 ἐξ.

ἀπλῶς ἐκ κενῆς ὑποψίας, ὑποπτευόμενοι ὅτι ἡμεῖς, ὁμολογοῦντες τὴν ἐνότητα τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, συγχέομεν τὰ ἰδιώματα τῆς θείας καὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ δὲν ὁμολογοῦμεν μετὰ τὴν ἔνωσιν τὸν Χριστὸν ὡς Θεὸν καὶ ἄνθρωπον, ἀλλ' ἰσχυρίζομεθα ὅτι ἡ θεία φύσις αὐτοῦ μετετρέπη εἰς τὴν ἀνθρωπίνην (καὶ τὰνάπαλιν)... Πάντα ὅμως τὰ συγγράμματα τῶν Πατέρων ἡμῶν γινώσκουσι σαφῶς τὸν Χριστὸν ὡς Θεὸν καὶ ἄνθρωπον... Λέγομεν δὲ «μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκαωμένη», ἵνα ἐκφράσωμεν τὴν ἀνεξάλειπτον (καὶ ἀδιαίρετον) ἔνωσιν (τῶν δύο φύσεων) ἐναντίον τοῦ Νεστορίου. Λέγοντες «Λόγος» καὶ «σαρκαωμένη», θέλομεν μετὰ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου νὰ δηλώσωμεν τὰ ἰδιώματα τῶν διαφόρων φύσεων. Δὲν λέγομεν «μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκαωμένη», ἵνα συναναμείξωμεν τὰ ἰδιώματα τῶν διαφόρων φύσεων, ὡς πιστεύουσιν οἱ ἐρίζοντες πρὸς ἡμᾶς, ἀλλ' ἵνα παραστήσωμεν τὴν ἀνεξάλειπτον (καὶ ἀδιαίρετον) ἔνωσιν τῶν δύο φύσεων ἐν ἐνὶ προσώπῳ καὶ τὴν ἐνοῦσαν ιδιότητα τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος. Ἡ ἔκφρασις «μία φύσις» εἶναι ἐπεξήγησις τῆς ἐνώσεως, χωρὶς νὰ περιέχῃ ὄρισμὸν τῶν οὐσιῶν... Ἡμεῖς δὲν λησμονοῦμεν, ὅτι ὁ (Χριστὸς) εἶναι υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καίτοι ὀνομάζομεν αὐτὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ ὅταν λέγωμεν, ὅτι κατήλθεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ὡς Θεός, δὲν ἀρνούμεθα, ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι καὶ τέλειος ἄνθρωπος (ὁ αὐτὸς), ἀλλὰ χωρίζομεν τὸ ἐν ἀπὸ τοῦ ἑτέρου. Τοῦτο ἐξάγεται καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἔκφρασις «μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκαωμένη», ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὸ πρόσωπον, ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν τοῦ ἀδιασπάστου τῆς ἐνώσεως (τῶν δύο φύσεων), οὐχὶ δὲ ἄρσιν καὶ αὐτῶν τῶν φύσεων, ἀποτελεῖ ἐξήγησιν τῆς διατυπώσεως καὶ οὐχὶ ὄρισμὸν τῆς οὐσίας... Ὁμιλοῦντες περὶ «μιας φύσεως» τοῦ Χριστοῦ, δὲν ἀρνούμεθα τὰς δύο διαφόρους καὶ ἀσυγχύτους φύσεις αὐτοῦ, ἀλλ' ὑπεμφαίνομεν δι' αὐτῆς μόνον τὴν ἀδιάσπαστον ἔνωσιν ἀμφοτέρων τῶν φύσεων ἐν τῷ ἐνὶ προσώπῳ αὐτοῦ... Καὶ ἡμεῖς ἐπ' ἴσης λέγομεν, ὅτι αἱ δύο φύσεις, ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη, ὑπάρχουσι καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν ἐν τῷ Χριστῷ ἀσυγχύτως καὶ ἀχωρίστως... Κατὰ τὸ εἰθὸς τῇ Γραφῇ, ὀνομάζομεν τὸν Χριστὸν ἄλλοτε μὲν Θεὸν μόνον, ἄλλοτε δὲ ἄνθρωπον μόνον, καίτοι ὁ εἷς χαρακτηρισμὸς δὲν ἀποκλείει τὸν ἕτερον διὰ πάντα διδαχθέντα τὴν πίστιν. Οὕτως ὅταν λέγῃ τις «μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σαρκαωμένη», παριστᾷ διὰ μὲν τοῦ «μία» τὴν ἀδιάσπαστον ἔνωσιν, διὰ δὲ τοῦ «Λόγου σαρκαωμένη» τὰς (δύο) διαφόρους φύσεις. Βλέπετε, ἅγιοι πατέρες, πόσον εἶναι εὐεξήγητον καὶ φανερόν, ὅτι οὐδεμία ἀντίθεσις καὶ διαφορὰ ὑφίσταται ὡς πρὸς τὴν χριστιανικὴν ὁμολογίαν πίστεως μεταξὺ ἡμῶν (τῶν Ἀρμενίων καὶ τῶν Ἑλλήνων), οὔτινες πάντοτε ἐπορεύθημεν καὶ πορευόμεθα ἀκόμῃ ἐπὶ μιᾷ ὁδοῦ¹.

1. Nersès de Lampron, Synodalrede de Nersès von Lampron... Aus dem Armenischen übersetzt von C. F. Neumann. Leipzig 1834, σ. 46-49. Ἰδὴν τῆς κυρίας δογματικῆς διαφορᾶς ὁ Νερσῆς ὠμίλησε καὶ περὶ τῶν δευτερευουσῶν

μένου σχίσματος ἀποτελεῖ πασιφανές σκάνδαλον καὶ ἀμάρτημα. Τὸ μέγεθος δὲ τοῦ σκανδάλου καὶ τοῦ ἀμαρτήματος τούτου συναισθάνονται βαθύτατα πάντες οἱ ἀληθεῖς χριστιανοί, συνησθάνομεθα δὲ καὶ ἡμεῖς πάντοτε, ἀλλὰ περισσότερο ἐξετιμήσαμεν αὐτὸ ἐκ τε τῶν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1948 καὶ ἐντεύθεν ιστορικοδογματικῶν μελετῶν ἡμῶν, ἰδίως τῶν περὶ τὰς ἀρχαίας Οἰκουμενικὰς Συνόδους καὶ τὸν δογματικὸν καθορισμὸν αὐτῶν, ὡς καὶ τῆς συνεπειᾶ τούτου καὶ τῆ συνδρομῆ καὶ μὴ θεολογικῶν παραγόντων ἀποσχίσεως ἀπὸ τῆς ἀρχαίας Καθολικῆς Ἐκκλησίας τῶν Μονοφυσικῶν Ἐκκλησιῶν, μετὰ τῆς μετ' αὐτὴν ἀναπτύξεως αὐτῶν τε καὶ τῆς δογματικῆς διδασκαλίας καὶ λειτουργικῆς ζωῆς καὶ εὐσεβείας αὐτῶν, ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῆς προσφάτου συναντήσεως καὶ συσκέψεως ἡμῶν ἐν Aarhus μετ' Ἀντιχαλκηδόνειων ἀνωτέρων κληρικῶν καὶ θεολόγων. Πάντα ταῦτα ἐπέβαλον ἡμῖν τὸ καθήκον, ὅπως μελετήσωμεν βαθύτερον τὰς ἐλάσσονας ταύτας Ἀνατολικὰς Ἐκκλησίας, καὶ δὴ οὐ μόνον τὴν ἱστορίαν καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τὰς περιελθούσας εἰς χεῖρας ἡμῶν Λειτουργίας αὐτῶν, ἰδιαίτατα τῆς Κοπτικῆς καὶ τῆς Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας¹.

Ἐν ταῖς τελευταίαις μάλιστα ἀνεύρομεν ἱκανὰ χωρία, διατυποῦντα ὀρθοδόξως τὸ δόγμα τῆς ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων, ὡς περίπου διευτυπώθη τοῦτο ὑπὸ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου², τοῦτο δὲ βαθέως ἐνετυπώσασεν ἡμᾶς, καθ' ὅσον πρόκειται περὶ τῆς γνησίας δογματικῆς πίστεως τῆς προσευχομένης Ἐκκλησίας, ἥτις δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ εἶναι σεβαστὴ καὶ εἰς τοὺς λεπτολογουῦντας καὶ ἐρίζοντας εἰσέτι εὐαρίθμους θεολόγους ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ παρελθόντος. Οὕτως ἐν διαφόροις λειτουργικαῖς εὐχαῖς τῶν εἰρημένων Ἐκκλησιῶν σαφῶς διδάσκεται, ὅτι ὁ Υἱὸς καὶ Λόγος τοῦ Θεοῦ σὰρξ ἐγένετο, προσλαβὼν ἐκ τῆς Θεοτόκου τελείαν ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ ἐνώσας αὐτὴν μετὰ τῆς θείας ἀσυγχύτως, ἀμιγῶς, ἀτρέπτως, ἀναλλοιώτως, ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως. Π.χ. κατὰ τὸν καθαγιασμὸν τῶν τιμίων δώρων ἐν τῇ Κοπτικῇ καὶ τῇ Αἰθιοπικῇ Λειτουργίᾳ ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει τὴν εὐχὴν: «Πιστεύω, πιστεύω, πιστεύω καὶ ὁμολογῶ μέχρις ἐσχάτης ἀναπνοῆς, ὅτι τοῦτό ἐστι τὸ ζωοποιὸν Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ καὶ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ

1. The Coptic Liturgy. Authorised by H.H. Abba Kyrillos VI. Cairo-U.A.R. 1963. — The Liturgy of the Ethiopian Church. Translated by the Rev. Marcos Daoud, revised by H.E. Blatta Marsie Hazen. Cairo 1959 (The Egyptian Book Press). Πρβλ. καὶ Κ α ι σ α ρ ε ῖ α ς Ἀ μ β ρ ο σ ί ο υ (Σ τ α υ ρ ι ν ο ῦ), Αἱ ἀρχαιόταται καὶ αἱ σύγχρονοι Λειτουργίαι τῶν κυριωτέρων τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησιῶν, τ. 1-2, Κωνσταντινουπόλις 1921-22. Π α ν α γ. Τ ρ ε μ π έ λ α, Λειτουργικὸι τύποι Αἰγύπτου καὶ Ἀνατολῆς, Ἀθῆναι 1961. Ἀξιοσημείωτος εἶναι τελευταία τις ἀγγελία ἐν τῷ τύπῳ, καθ' ἣν τὸ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον προτίθεται νὰ παρασκευάσῃ καὶ ἐκδώσῃ καὶ νέαν ἑλληνικὴν μετάφρασιν Ἀντιχαλκηδόνειων τινῶν Λειτουργιῶν.

2. Βλέπ. ἀνωτέρω σ. 79/80 καὶ 237 ὁμοίως διαπιστώσεις τοῦ Ἀραβορθοδόξου ἱερέως G. Khodre καὶ τοῦ Ἑλληνορθοδόξου μητροπολίτου Ἀξάμης Νικολάου.

τῆς χαρᾶς τῆς θεότητός Του...»¹. Οὕτως ὁ ἐνανθρωπήσας Λόγος ἦτο τέλειος Θεὸς καὶ τέλειος ἄνθρωπος, ὁμοούσιος τῷ Πατρὶ κατὰ τὴν θεότητα καὶ ὁμοούσιος ἡμῖν κατὰ τὴν ἀνθρωπότητα, χωρὶς ἁμαρτίας. Ἡ τελεία δὲ θεότης καὶ ἡ τελεία ἀνθρωπότης Αὐτοῦ ἠνώθησαν ἀχωρίστως καὶ ἀδιαιρέτως. «Ἡ θεότης Αὐτοῦ δὲν ἦτο κεχωρισμένη ἢ διηρημένη ἀπὸ τῆς ἀνθρωπότητος Αὐτοῦ...»² Ἐν εἶναι τὸ σῶμα, τὸ αἷμα καὶ τὸ πνεῦμα, ὡς ἡ θεότης Αὐτοῦ ἠνώθη μετὰ τῆς ἀνθρωπότητος Αὐτοῦ...»³ Ἦλθε μὴ ἐξελθὼν ἐκ τοῦ Πατρὸς Αὐτοῦ, κατῆλθε μὴ μετακινήσας ἐκ τῆς θέσεως Αὐτοῦ, ἦλθε μὴ χωρισθεὶς ἀπὸ τῆς Τριάδος, κατῆλθε μὴ διασπᾶσας τὴν ἐνότητα Αὐτοῦ καὶ ἐνώκησεν ἐν τῷ σώματι Κόρης, μὴ καταλιπὼν τὸν θρόνον Αὐτοῦ. Συνελήφθη ἐν τῇ μήτρᾳ, μὴ καταλιπὼν χώρον μὴ πληρωθέντα ὑπὲρ Αὐτοῦ, περιωρίσθη ἐν τῇ μήτρᾳ, μὴ ἀφαιρέσας τι ἐκ τῶν ἄνω, καὶ ἐγενήθη μὴ προσθέσας τι εἰς τὰ κάτω. Ἐγένετο ἄνθρωπος, ἀπολύτως χωρὶς ἁμαρτίας, καὶ ἐνεφανίσθη ὡς δοῦλος, ἐνεργῶν ὡς Θεός...»⁴ κ.τ.λ. Ὡς εἰκόσ, ἀποδίδομεν ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν εἰς τὴν ἀνωτέρω ὀρθόδοξον χριστολογικὴν διδασκαλίαν τῶν Λειτουργιῶν τούτων, ἐφ' ὅσον αἱ Ἀντιχαλκηδόνειοι Ἐκκλησίαι δὲν ἐξέδωκαν κοινὴν τινα ἐπίσημον ὁμολογίαν πίστεως, καὶ ἐφ' ὅσον ἄλλως τε ἐν τοῖς λειτουργικοῖς βιβλίοις τῶν χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν καὶ Ὁμολογιῶν ἐκφράζεται ἰδιοτύπως ἡ δογματικὴ πίστις τῆς προσευχομένης Ἐκκλησίας καὶ τὸ γνήσιον πνεῦμα αὐτῆς⁵.

Διὰ πάντων τῶν ἐν τοῖς πρόσθεν εἰρημένων προσεπαθήσαμεν νὰ ἀνεύρωμεν καὶ ἐρμηνεύσωμεν τὸ βαθύτερον νόημα τῆς περιωνύμου δογματικῆς διατυπώσεως τοῦ ἁγίου Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας («μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη»), τὴν ὁποῖαν ἐπικαλοῦνται καὶ οἱ σύγχρονοι ὁπαδοὶ τῶν Ἀντιχαλκηδονείων Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, θεωροῦντες αὐτὴν ὡς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐκφράζουσαν τὴν ἑαυτῶν πίστιν ἐν τῷ δόγματι τῆς ἐνώσεως τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων. Εἶδομεν δὲ ὅτι ὀρθοδόξως ἠγνόησαν καὶ ἠρμήνευσαν τὴν

1. Αὐτόθι, σ. 220: «He came from above the heavens, his firmament, was incarnated taking our nature, and was made man taking the body of his first creature, he descended without being emptied of the joy of his divinity...»

2. Αὐτόθι, σ. 147: «His divinity was not separated or divided from his humanity...». Πρβλ. καὶ *The Coptic Liturgy*, σ. 111.

3. *The Ethiopian Liturgy*, σ. 246, 193, 300: «One is the body, blood and Spirit as his divinity became one with his humanity...»

4. Αὐτόθι, σ. 252. «He came without going out of his Father, he descended without removing from his position, he came without being separated from the Trinity, he came down without breaking his unity, and he dwelt in a daughter of flesh without leaving throne. He was conceived in the womb without letting there be any place that was not full of him, he was bound in the womb without making subtraction above, and was born without making addition beneath. He became man, absolutely without sin, and appeared like a servant, working like God...»

5. Πρβλ. καὶ Ἰω. Κ α ρ μ ι ρ η, μν. ε. τ. Ι, σ. 284 ἐξ.

φορὰν διατέμνειν ἐστὶν εἰς δύο τὸν ἕνα Χριστόν»¹, ὡς φοβοῦνται οἱ ᾿Αντιχαλκηδόνειοι. Οὕτε ἀντιθέτως οἱ ᾿Ορθόδοξοι πρέπει νὰ σκανδαλιζῶνται ἐκ τῆς διατυπώσεως «μία φύσις» τῶν ᾿Αντιχαλκηδονείων, διότι αὕτη σημαίνει «μία ὑπόστασις» καὶ ἐχρησιμοποιήθη πρὸς διάλυσιν πάσης ὑποψίας διαιρέσεως τῶν δύο φύσεων, ὡς καὶ πρὸς ἔξαρσιν τοῦ ἐνιαίου προσώπου καὶ τῆς ἐν αὐτῷ ἀδιαιρέτου ἐνώσεως τῆς θεότητος καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, νοουμένη οὕτως ὀρθοδόξως, ὡς ἐξετέθη ἀνωτέρω πλατύτερον². Ἐπομένως, θὰ ἠδύνατο, φρονοῦμεν, νὰ ἐπέλθῃ ἀμφοτέρωθεν συμφωνία ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης χριστολογικῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Κυρίλλου γενικῶς καὶ εἰδικώτερον ἐπὶ τῆς ἐπομένης ἐνδεικτικῆς διατυπώσεως αὐτοῦ (ἢ ἄλλης τινὸς ὁμοίας ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατεθεισῶν ἢ συνθέσεώς τινος ἐκ πλειόνων τοιούτων): «Ἐνηθρώπησεν ὁ Μονογενῆς, δύο τὰς φύσεις εἶναι φαμεν τὰς ἐνωθείσας, ἕνα δὲ Χριστόν καὶ Υἱὸν καὶ Κύριον, τὸν τοῦ Θεοῦ Πατρὸς Λόγον, ἐνανθρωπήσαντα καὶ σεσαρκωμένον. Καί, εἰ δοκεῖ, δεξώμεθα πρὸς παράδειγμα τὴν καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς σύνθεσιν, καθ' ἣν ἐσμεν ἄνθρωποι. Συντεθείμεθα γὰρ ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ ὁρῶμεν δύο φύσεις, ἑτέραν μὲν τὴν τοῦ σώματος, ἑτέραν δὲ τὴν τῆς ψυχῆς· ἀλλ' εἷς ἐξ ἀμφοῖν καθ' ἑνώσιν ἄνθρωπος. Καὶ οὐχ ὅτι ἐκ δύο συντέθειται φύσεων ὁ ἄνθρωπος, δύο ἀνθρώπους τὸν ἕνα νομιστέον, ἀλλ' ἕνα τὸν αὐτὸν κατὰ σύνθεσιν, τὸν ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος. Ἐὰν γὰρ ἀνέλωμεν τό, ὅτι ἐκ δύο καὶ διαφόρων φύσεων ὁ εἷς καὶ μόνος ἐστὶ Χριστός, ἀδιάσπαστος ὢν καὶ μετὰ τὴν ἑνώσιν, ἐροῦσιν οἱ τῇ ὀρθῇ δόξῃ μαχόμενοι· εἰ μία φύσις τὸ ὅλον, πῶς ἐνηθρώπησεν ἢ ποίαν ἰδίαν ἐποίησατο σάρκα³... Μία γὰρ ὁμολογουμένως ἡ τοῦ Λόγου φύσις (=ὑπόστασις), ἴσμεν δὲ ὅτι σεσάρκωται τε καὶ ἐνηθρώπησε», προσλαβοῦσα οὕτω καὶ ἐνώσασα «καθ' ὑπόστασιν» μετὰ τῆς θείας καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν. «Κατ' αὐτὸ δὴ τοῦτο καὶ μόνον νοηθεῖν ἂν ἡ τῶν φύσεων, ἡγουν ὑποστάσεων, διαφορά· οὐ γὰρ που ταυτὸν ἐν ποιότητι φυσικῇ θεότης καὶ ἀνθρωπότης. Ἐπεὶ πῶς κεκένωται Θεὸς ὢν ὁ Λόγος, καθεὶς ἑαυτὸν ἐν μειώσει, τ.ἔ. ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς; Ὅταν τίνυν ὁ τῆς σαρκώσεως πολυπραγμονῆται τρόπος, δύο τὰ ἀλλή-

1. Κυρίλλου ᾿Αλεξανδρείας, ᾿Επιστολὴ 44, Εὐλογία πρεσβυτέρω, Migne P.G. 77, 225.

2. Κατὰ τὸν Νερσῆν Ταρσοῦ «ἡ ἔκφρασις μία φύσις εἶναι ἐπεξήγησις τῆς ἐνώσεως», ἐκφράζουσα «τὴν ἀνεξάλειπτον καὶ ἀδιαιρέτον ἑνώσιν τῶν δύο φύσεων ἐναντίον τοῦ Νεστορίου», καὶ τὸ λέγειν ὑπὸ τῶν ᾿Αντιχαλκηδονείων «ὅτι ὁ Χριστὸς εἶναι Θεὸς καὶ ἄνθρωπος, σημαίνει ὅτι ἔχει δύο φύσεις» (ἀνωτέρω σ. 150). Ὁ δὲ Καθολικὸς Νερσῆς Δ', ἐνῶν καὶ συμβιβάζων ἀμφοτέρους τοὺς τύπους ἐφρόνει, ὅτι οὐδὲν «κωλύει καὶ δ ὁ φύσεις ὁμολογεῖν ἐπὶ τοῦ ἐνὸς Χριστοῦ, καὶ μίαν φύσιν διὰ τὸ ἀδιαιρέτον καὶ ἀχώριστον τῆς τῶν φύσεων ἐνώσεως» (P.G. 133, 149). Βλέπ. ἀνωτέρω σ. 423 ἐξ. τὰς σχετικὰς ἐρμηνείας τῶν ὀρθοδόξων Πατέρων, ὡς καὶ σελ. 559 τὴν ἀπόφασιν τῆς ἐν Ταρσοῦ Συνόδου τοῦ 1196-97.

3. Κυρίλλου ᾿Αλεξανδρείας, ᾿Επιστολὴ 45, πρὸς Σούκενσον ἐπίσκοπον, Migne P.G. 77, 233.

ἀδιαιρέτως καὶ ἀχωρίστως, ἡ δὲ πίστις καὶ διδασκαλία του αὐτῆ, ὑπὸ τὴν γνωστὴν διατύπωσιν καὶ τάσιν τῆς ἀρχαίας Ἀλεξανδρινῆς Θεολογικῆς Σχολῆς, θὰ ἠδύνατο ν' ἀποτελέσῃ εὐπρόσδεκτον ἀμφοτέρωθεν βάσιν συμφωνίας τῶν διέσταμένων ἀπόψεων ἐν τῷ δόγματι τούτῳ¹. Νομίζομεν δὲ ὅτι, μετὰ τὰ ἀνωτέρω, εἶναι καιρὸς πλέον, ὅπως παύσωσιν οἱ Ἀντιχαλκηδόνειοι ἀποδίδοντες καὶ σκιὰν ἔτι Νεστοριανισμοῦ εἰς τὴν Δ' Οἰκουμενικὴν Σύνοδον καὶ εἰς τοὺς Ὁρθοδόξους, ἐμμέσως δὲ καὶ ἀνεπιγνώστως καὶ εἰς αὐτὸν ἔτι τὸν ἄλλως τιμώμενον ὑπ' αὐτῶν ἅγιον Κύριλλον, οὕτινος τὴν διδασκαλίαν οἱ Ὁρθόδοξοι πιστῶς συνεχίζουσι, ὡς καὶ τὴν τῶν ἄλλων Πατέρων. Οὕτως ἀποδέχονται οἱ Ὁρθόδοξοι καὶ τὸ «ἐκ δύο φύσεων» καὶ τὸ «ἐν δυοῖ φύσεσιν». Μετὰ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ «ἡμεῖς ἐκ δύο τε καὶ ἐν δυοῖ φύσεσιν ὁμολογοῦμεν» τὸν Χριστόν², καὶ ἐπὶ πλέον πιστεύομεν ὅτι αἱ δύο ἐν Χριστῷ φύσεις, συνενεχθεῖσαι εἰς ἀσύγχυτον καὶ ἀδιάτητον ἔνωσιν, ἀπετέλεσαν μίαν ὑπόστασιν ἢ ἐν φυσικὸν πρόσωπον, μόνον ἐπινοία διακρινόμεναι μετὰ τὴν ἔνωσιν. Καθ' ὅσον «πάντες οἱ ἅγιοι Πατέρες ἡμῶν, τὴν σύγχυσιν μὴ προσιέμενοι, χωριστὰς τῇ ἐπινοίᾳ λέγουσι τὰς δύο φύσεις, τῷ λόγῳ τῆς διαφορᾶς, οὐ τῆς διαιρέσεως... Ἡ Καθολικὴ Ἐκκλησία, ἀσυγχύτως ὁμολογοῦσα τὴν ἔνωσιν, τῇ ἐπινοίᾳ καὶ μόνῃ διαιρεῖ τὰς φύσεις ἀδιαιρέτως, ἓνα καὶ τὸν αὐτὸν ὁμολογοῦσα τὸν Ἐμμανουὴλ καὶ μετὰ τὴν ἔνωσιν». Διὰ ταῦτα οἱ Ὁρθόδοξοι πιστεύουσι μετὰ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, ὅτι «ἕτερόν ἐστι τὸ διαιρεῖν τὰς φύσεις, καὶ τοῦτο μετὰ τὴν ἔνωσιν, καὶ κατὰ μόνην ἰσοτιμίαν συνῆφθαι λέγειν ἄνθρωπον Θεῶ (Νεστόριος), καὶ ὁμοίως ἕτερον τὸ φωνῶν εἰδέναι διαφορὰν (Ὁρθόδοξοι). Ποῦ τοιγαροῦν ταῖς Νεστορίου καινοφωνίαις συντρέχει» τὰ τῶν Ὁρθοδόξων; «Ἐτέρα δὲ παντελῶς παρὰ ταύτην ἡ Νεστορίου κακοδοξία...»³. Κατὰ ταῦτα, οἱ Ὁρθόδοξοι, μετὰ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, ~~δ ι α κ ρ ί ν ο υ σ ι μ ἔ ν τ α ς δ ῦ ο φύσεις ἀπ' ἀλλήλων, δεχόμενοι οὐσιαστικὴν διαφορὰν αὐτῶν, ἀλλ' ὅμως δὲν χωρίζουσι αὐτάς, καθ' ὃν τρόπον ἐπραττεν ὁ Νεστόριος, ὅστις, ἀπορρίπτων τὴν ἔνωσιν αὐτῶν, ἐδίδασκε τὴν φυσικὴν διαίρεσιν τῶν δύο ἐν Χριστῷ φύσεων.~~ Ἡ, μετὰ τοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας εἰπεῖν, οἱ Ὁρθόδοξοι γενικῶς, καὶ πάλαι καὶ νῦν, εἰδικώτερον δὲ τότε «οἱ κατὰ τὴν Ἀντιόχειαν ἀδελφοί, τὰ μὲν ἐξ ὧν νοεῖται Χριστός, ὡς ἐν ψιλαῖς καὶ μόναις ἐννοίαις δεχόμενοι, φύσεων μὲν εἰρήκασι διαφορὰν (ὅτι μὴ ταυτὸν ἐν ποιότητι φυσικῇ θεότης καὶ ἀνθρωπότης), ἓνα γε μὴν Ἰῶν καὶ Χριστὸν καὶ Κύριον, καὶ ὡς ἐνός ὄντος ἀληθῶς, ἐν αὐτοῦ καὶ τὸ πρόσωπον εἶναι φασιν» μερίζουσι δὲ κατ' οὐδένα

1. Ἰ ω . Κ α ρ μ ῆ ρ η , Τὸ πρόβλημα τῆς ἐνώσεως τῆς Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου, ἐν ᾿Ἐκκλησίᾳ» 36 (1959) 172.

2. Ἰ ω ἄ ν ν ο υ Δ α μ α σ κ η ν ο ῦ , Ἐκδ. ὀρθ. πίστ. III, 3. Migne P.G. 94,989.

3. Κ υ ρ ῖ λ ο υ Ἀ λ ε ξ α ν δ ρ ε ῖ α ς , Ἐπιστολὴ 40, Ἀκακίῳ Μελιτηνῆς, Migne P.G. 77, 193/7.

λόγοι, προσφάτως δὲ ὑπὸ τὸ αὐτὸ περίπου πνεῦμα ἐθεολόγησαν καὶ οἱ συσκεφθέντες ἐν Aarhus θεολόγοι ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν, οἵτινες κατέληξαν εἰς τὸ ἀνωτέρω παρατεθὲν ὁμόφωνον πόρισμα αὐτῶν: «Ἐν τῇ κοινῇ μελέτῃ τῆς Συνόδου τῆς Χαλκηδόνος ὑφ' ἡμῶν ἡ γνωστὴ φράσις, ἡ χρησιμοποιοηθεῖσα ὑπὸ τοῦ κοινοῦ Πατρὸς ἡμῶν ἐν Χριστῷ Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας, «μία φύσις (ἢ μία ὑπόστασις) τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη», μετὰ τῶν ἀκολουθιῶν αὐτῆς, ἦτο ἐν τῷ κέντρῳ τῶν συζητήσεων ἡμῶν. Ἐν τῇ οὐσίᾳ τοῦ χριστολογικοῦ δόγματος εὗρομεν ἑαυτοὺς ἐν πλήρει συμφωνίᾳ. Διὰ μέσου τῆς διαφόρου ὁρολογίας, τῆς χρησιμοποιουμένης ὑφ' ἐκάστης πλευρᾶς, εἶδομεν ἐκφραζομένην τὴν αὐτὴν ἀλήθειαν¹. Ἐφ' ὅσον συμφωνοῦμεν ἀνευ ἐπιφυλάξεων ἐν τῇ ἀπορρίψει τόσο τῆς διδασκαλίας τοῦ Εὐτυχοῦς ὅσον καὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Νεστορίου, ἡ ἀποδοχὴ ἢ ἡ μὴ ἀποδοχὴ τῆς Χαλκηδόνος δὲν συνεπάγεται τὴν ἀποδοχὴν εἴτε τῆς μιᾶς εἴτε τῆς ἄλλης αἰρέσεως. Ἀμφότεραι αἱ πλευραὶ εὗρον ἑαυτὰς βασικῶς ἀκολουθούσας τὴν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Κυρίλλου διατυπωθεῖσαν χριστολογικὴν διδασκαλίαν τῆς μιᾶς ἀδιαιρέτου Ἐκκλησίας»².

Τέλος καὶ ἡ Α' Διάσκεψις τῶν Ἀντιχαλκηδονείων Ἐκκλησιῶν ἐν Addis Abeba τοῦ τρέχοντος ἔτους εἶδομεν ὅτι ἀπεφάσισε τὴν καλλιέργειαν στενοτέρων σχέσεων μεταξύ αὐτῶν καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, ἣν διέκρινεν ἀπὸ πασῶν τῶν ἄλλων χριστιανικῶν Ἐκκλησιῶν, λόγῳ τῆς μείζονος πνευματικῆς συγγενείας μετ' αὐτῆς καὶ τῆς ὁμοιότητος ἐν τῇ πίστει, ἀνέθηκε δὲ εἰς τοὺς θεολόγους αὐτῆς ὅπως προβῶσιν εἰς νέαν βαθυτέραν μελέτην τῆς ὑφισταμένης χριστολογικῆς διαφορᾶς μεταξύ Ὁρθοδόξων καὶ Ἀντιχαλκηδονείων καὶ τέλος ὥρισε μόνιμον Ἐπιτροπὴν, ἵνα καθορίσῃ τὸν τρόπον καὶ τὰ μέσα τῆς προσεγγίσεως καὶ τοῦ διαλόγου μετὰ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας³, ἥτις ἐξ ἑτέρου διὰ τοῦ ἡγουμένου αὐτῆς Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου διεκλήρυξε προσφάτως τὴν ἀπόφασιν προπαρασκευῆς καὶ

1. Καὶ οἱ ἐν Kottayam συναντηθέντες Ὁρθόδοξοι καὶ Μαλαμπαρινοὶ θεολόγοι καὶ συζητήσαντες τὴν χριστολογικὴν διαφορὰν, «κατέληξαν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι, καίτοι χρησιμοποιοῦσι δύο διαφόρους ἐκφράσεις, ὁμοῦς μετέχουσι τῆς αὐτῆς πίστεως». (Ἀνωτέρω, σ. 89).

2. Ἀνωτέρω, σ. 246.

3. Ἀνωτέρω, σ. 250 ἐξ. Καὶ ὁ ἀντιπρόσωπος τῆς Αἰθιοπικῆς Ἐκκλησίας ἀρχιεπίσκοπος Χαρὰρ Θεόφιλος, ὁμιλῶν ἐπὶ τῇ λήξει τῆς Διασκέψεως, ἐξέφρασε τὴν κοινὴν συνείδησιν αὐτῆς εἰπών: «Πιστεύομεν, ὅτι ἐκ τῶν πολλῶν σωμάτων, εἰς ἃ ἔχει κατατηθῆ ἡ Χριστιανοσύνη, τὸ ἐγγύτερον ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ πνευματικῇ συγγενείᾳ εἶναι ἡ Ἀνατολικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία. Πιστοῦμεν εἰς τὸν Θεόν, ὅτι αὐτὸς θὰ ὀδηγήσῃ ἀμφοτέρας τὰς Ἐκκλησίας ἡμῶν, ἵνα διαισθανθοῦν τὴν ἀνάγκην καὶ κρίνουν ἀντικειμενικῶς ἢν ἑκατέρα ἔχει θέσιν, ἐν πνεύματι χριστιανικῆς ἀγάπης καὶ ἀμοιβαίας ἐκτιμῆσεως, οὕτως ὥστε ὑπὸ τὴν καθοδήγησιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος νὰ ἀποκατασταθῇ μετὰ αὐτῶν ἡ ἐνότης». (Παρά Νικολάφ Ἀξώμης, μν. ξ. σ. 97).

καὶ παράγοντας, ἀλλὰ διὰ πολιτικούς καὶ «διὰ τὸ στενὸν τῆς γλώσσης καὶ τὴν ἐπὶ πολὺν χρόνον, ἐκ κακοβούλου εἰσηγήσεως, ριζωθεῖσαν πρόληψιν»¹ — ἐστηρίχθη κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ μεγάλου Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας. Τοῦτο ἀπέδειξεν ἤδη ὁ βυζαντινὸς θεολόγος καὶ φιλόσοφος Θεωριανὸς ἐν τῇ ῥηθείσῃ «διαλέξει» του μετὰ τοῦ Ἀρμενίου Πατριάρχου Νερσῆ Δ' Schenorhali κατὰ τὰ ἔτη 1170-1172 δι' ἀντιπαραθέσεως πολυαριθμῶν παραθέσεων ἐκ τοῦ δογματικοῦ ὅρου τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου πρὸς τὰ συγγράμματα καὶ τὰς ἐπιστολάς τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, αἵτινες θὰ ἠδύναντο εὐχερῶς νὰ πολλαπλασιασθῶσιν². Ὁμοίως ἀποδεικνύουσι τοῦτο καὶ πολυάριθμοι σύγχρονοι ἔρευναι περὶ τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου, καὶ μάλιστα αἱ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς 1500ῆς ἐπετείου αὐτῆς³. Τὸ τελικὸν πόρισμα αὐτῶν εἶναι, ὅτι ἡ Σύνοδος τῆς Χαλκηδόνος, στηριχθεῖσα κυρίως ἐπὶ τῆς χριστολογικῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Κυρίλλου καὶ μιμησαμένη τὸ παράδειγμα αὐτοῦ, ποιησαμένου ἁρμονικὴν σύνθεσιν τῆς χριστολογικῆς διδασκαλίας τῶν δύο Θεολογικῶν Σχολῶν Ἀλεξανδρείας καὶ Ἀντιοχείας, ὡς καταφαίνεται ἰδίως ἐν τῇ ἐκθέσει πίστεως τῶν «Διαλλαγῶν» τοῦ 433, ἐποίησατο καὶ αὕτη ὁμοίως ἐπιτυχῆ σύνθεσιν τῆς ἐκκλησιαστικῆς διδασκαλίας καὶ παραδόσεως τῶν ἐπικρατεστέρων τότε θεολογικῶν τάσεων τῆς Ἀλεξανδρείας, τῆς Ἀντιοχείας καὶ τῆς πρεσβυτέρας καὶ τῆς νέας Ρώμης, ἀποφυγοῦσα ἐπιμελῶς τὰ αἰρετικὰ ἄκρα τοῦ Νεστοριανισμοῦ καὶ τοῦ Μονοφυσιτισμοῦ καὶ βαδίσασα τὴν μέσσην καὶ βασιλικὴν ὁδόν, ἢ ὡς διετύπωσε τοῦτο ὁ Θεόδωρος πρεσβύτερος τῆς Ῥαϊθοῦ: «Μίαν οὖν ὑπόστασιν καὶ δύο φύσεις πρεσβεύων ὁ λόγος τῆς Ἐκκλησίας, μέσσην τινὰν ὁδὸν πεπόρευται... ὅτι τῆς Ἐκκλησίας, πορωσαμένης τὰς ἐφ' ἑκάτερα τροπάς, μέσσην τε καὶ ἀληθεστάτην τεμνούσης ὁδοῦ»⁴. Καί, πρὸς τοὺς ἄλλοις, κατὰ μὲν τοῦ Νεστοριανισμοῦ ἀντέταξε τὸ «μία φύσις τοῦ Θεοῦ Λόγου σεσαρκωμένη», κατὰ δὲ τοῦ Εὐτυχανισμοῦ τὸ «ἐν δύο φύσεσιν»⁵.

Ἡραίνοντες τὴν μελέτην ἡμῶν ταύτην, ἐπαναλαμβάνομεν ἐμφράζοντες καὶ αὔθις τὴν εὐχὴν, ὅπως οἱ ἀδελφοὶ Ἀνατολικοὶ χριστιανοὶ ἐπανεξετάσωσιν ἐν πνεύματι ἀδελφοσύνης καὶ ἀγάπης χριστιανικῆς τὸ ἐνταῦθα ἐξετασθὲν θέμα καὶ ἀναθεωρήσωσιν, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Κυρίλλου, τὴν ἔναντι τῆς Δ' Οἰκουμενικῆς Συνόδου καὶ τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας γενικώτερον στάσιν αὐτῶν, καὶ ἄς διακηρύξωσιν, ὅτι ὑπὸ τὸ φῶς τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης καὶ ἐρμηνευθείσης διδασκαλίας τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου ἀπο-

1. Γρηγορίου Χίου, μν. ξ. σ. 22.

2. Βλέπ. ταύτας παρὰ Migne P.G. 133, στ. 200-204.

3. Βλέπ. Das Konzil von Chalkedon, τ. I-III, ἰδίως τ. I, σ. 345 ἐξ.: Saint Cyrille d' Alexandrie et saint Léon le Grand à Chalcedoine, par P. Galtier.

4. Θεοδώρου Ῥαϊθοῦ, Προπαρασκευή. Migne P.G. 91, 1496/97.

5. Πρβλ. καὶ Diekamp, Analecta Patristica, ἐν «Orientalia Christiana Analecta» 117 (Romae 1938) 194/5. Ἴω. Καρμίρη, μν. ξ. I, 169-170.

τε καὶ καθολικοῦ ψηφίσματος ἔκπτωσις, ἄλλων παρ' ἄλλοις ἐθῶν τε καὶ νομίμων φυλαττομένων, οὔτε τοὺς φύλακας ἀδικεῖν, οὔτε τοὺς μὴ παραδεξαμένους παρανομεῖν, ὀρθῶς ἂν τις κρίνειν εἰδὼς διορίσασαιτο¹. Συνωδᾶ τούτοις καὶ ὁ Θεοφύλακτος Βουλγαρίας ἔγραψεν, ὅτι «οὐ πᾶν ἔθος ἀποσχίζειν τῆς Ἐκκλησίας ἰσχύει, ἀλλὰ τὸ πρὸς διαφορὰν ἄγον δόγματος»². Τούτοις ἠκολούθησαν πάντοτε οἱ Ὀρθόδοξοι μέχρι σήμερον. Ἐνταῦθα περιοριζόμεθα νὰ ἀναφέρωμεν δύο μόνον περιπτώσεις. Πρῶτον, ἡ Πατριαρχικὴ Σύνοδος Κων/πόλεως μετὰ τοῦ αὐτοκράτορος Μανουὴλ Α' Κομνηνοῦ, ὡς εἶδομεν, ἔγραψε τὸ 1177 πρὸς τοὺς Ἀρμενίους, ὅτι τὰ λειτουργικὰ ἔθιμα αὐτῶν (καὶ κατ' ἐπέκτασιν καὶ τῶν ἄλλων Ἀντιχαλκηδόνειων προσθέτομεν ἡμεῖς) δὲν ἀποτελοῦσιν ἐμπόδιον τῆς ἐνώσεως³. Δεύτερον οἱ Ὀρθόδοξοι Πατριάρχαι τῆς Ἀνατολῆς ἔγραφον τὸ 1723 πρὸς τοὺς Ἀγγλικανοὺς Ἀνωμότους: «Ὅσον δὲ περὶ τῶν λοιπῶν ἐθῶν καὶ τάξεων τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς διορθώσεως τῆς ἱερᾶς μυσταγωγίας καὶ λειτουργίας εὐχερῆς καὶ ῥαδίᾳ ἐστὶ καὶ ἡ τούτων διόρθωσις, τῆς ἐνώσεως σὺν Θεῷ γενομένης· ἐπειδὴ καὶ ὡς ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν ἱστορικῶν βιβλίων δῆλόν ἐστιν, ὅτι ἔθῃ μὲν καὶ τάξεις τινὲς παρηλλαγμένοι ἦσαν τε καὶ εἰσὶν ἐν διαφόροις τόποις καὶ Ἐκκλησίαις, ἡ ἐνότης δὲ τῆς πίστεως καὶ ὁμοφροσύνης περὶ τὰ δόγματα σώζεται ἡ αὐτή»⁴. Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν πάντων

1. I. Β α λ ε τ τ α, μν. ξ. σ. 156. Ὁμοίως βλέπ. καὶ Ἰ ω. Κ α ρ μ ῆ ρ η, Ὀρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός, σ. 324 ἐξ., 364, 366, 369, 394 ἐξ.

2. Παρὰ Γ. Ρ ἄ λ λ η καὶ Μ. Π ο τ λ ῆ, Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν Κανόνων, Ἀθῆναι 1855, τ. V, σ. 432.

3. Πρβλ. καὶ P. T e k e y a n, μν. ξ. σ. 37. Εἰς ταῦτα συνεφώνησε καὶ ὁ Νερσῆς ὁ ἐκ Λαμπρῶν (ἐνθ' ἂν. σ. 62 ἐξ.), παρατηρήσας σὺν ἄλλοις καὶ ταῦτα: «Es ist offenbar, dass nicht, wie wir meinen, das gesauerte Brod eine Schändung in Christo, oder, wie Jene sagen, das ungesauerte Brod eine Tödtung ist. Eben so weiss man, dass das Wasser keine Zuthat zum Sacrament, oder die Abwesenheit desselben ein Mangel ist; denn schon der Wein ist ein Zeichen des Blutes des neuen Bundes. Eben so erkennt man auch an, dass die Feier eines Festes eher in diesem als jenem Monate an und für sich kein Gegenstand ist, der das Wohlgefallen oder den Zorn Gottes verdienen müsse... Die Feste und Gebräuche entsprangen aus der Liebe, nicht aber die Liebe aus den Festen. Es ist daher ungebührlich, dass man, um diese unverändert zu erhalten, jene vernichtet, um welcher willen sie angeordnet sind...» Πρβλ. καὶ ἀνωτέρω σ. 563. Ἐπὶ τῶν δευτερευουσῶν διαφορῶν μεταξύ Ἀρμενίων καὶ Ὀρθοδόξων ἐφήρμοσαν ἤδη τὴν ἀρχὴν τῆς «οἰκονομίας» καὶ ὁ ἡμέτερος Γ ρ η γ ῶ ρ ι ο ς Χ ῖ ο υ, μν. ξ. σ. 133 ἐξ.

4. Ἰ ω. Κ α ρ μ ῆ ρ η, Τὰ δογματικὰ καὶ συμβολικὰ μνημεῖα..., τ. II, σ. 819. Τ ο ὕ α ὕ τ ο ὕ, Ὀρθοδοξία καὶ Ῥωμαιοκαθολικισμός, τ. I, σ. 9-10: «Πρὸς ἐπίτευξιν ἀληθοῦς καὶ σταθερᾶς ἐκκλησιαστικῆς ἐνώσεως ἀπαιτεῖται ἀπόλυτος συμφωνία καὶ ἐνότης κυρίως ἐπὶ τῶν θεοπαραδῶτων δογμάτων τῆς πίστεως, τῶν πρὸς σωτηρίαν ἀναγκαίων καὶ κοινῇ παρὰ πάντων δεκτῶν γενομένων, ἅτινα συγκροτοῦσι τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν θεῖαν ἀλήθειαν, ἥτις «ἐλευθερώσει ἡμᾶς» (Ἰωάν. 8,32)... Ἀντιθέτως (in dubiis), ἐν τοῖς «ἀμφιβαλλομένοις», ἐν οἷς δὲν εἶναι ὁμόφρονος ἡ ἀρχαία Παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀεν οἷς οὐκ ἐστὶ

τως ὁ Καθολικὸς τῆς Αἰθιοπίας¹. Πιστεύομεν, ὅτι διὰ τῆς θερμῆς καὶ ἀδιαλείπτου ὑφ' ἑλῶν τῶν Ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν προσευχῆς ὑπὲρ τῆς ἐπανένωσης αὐτῶν καὶ διὰ τῆς συντόνου ψυχολογικῆς προπαρασκευῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πληρωμάτων αὐτῶν, ὡς καὶ διὰ τῆς διεξαγωγῆς εἰλικρινοῦς καὶ ἀπροκαταλήπτου διαλόγου μεταξὺ αὐτῶν ἐν μετανοίᾳ, ταπεινώσει καὶ ἀγάπῃ θὰ ἐξομαλυνθῇ ἢ πρὸς ἔνωσιν ἄγουσα ὁδός, αἰρομένων τῶν ἐπιπροσθούτων ἐμποδίων, καὶ αἱ καρδίαι τῶν μὲν θὰ ἀναζητήσωσι τὰς καρδίας τῶν ἄλλων ἀδελφῶν ἐν τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ εἰρήνῃ τοῦ Χριστοῦ. Τότε ὁ Κύριος θὰ ἐνώσῃ καὶ πάλιν τὴν μίαν Ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ἀνατολῆς, τὴν ὁποίαν ἐχώρισαν οἱ ἄνθρωποι, οἴτινες, ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ Θεοῦ Πνεύματος, θὰ σπουδάζωσι πλέον «τηρεῖν τὴν ἐνότητα τοῦ Πνεύματος ἐν τῷ συνδέσμῳ τῆς εἰρήνης, ἀνεχόμενοι ἀλλήλων ἐν ἀγάπῃ»², καὶ ἀναμέλλοντες ἐν ἐνὶ στόματι καὶ μιᾷ καρδίᾳ, ὁμοῦ μετὰ τῶν Ἀγγέλων, τὸν ὕμνον τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐνώσεως καὶ τῆς θείας εὐδοκίας ἐν αὐτοῖς. Εἶθε τὸν κοινὸν τοῦτον πάντων τῶν Ἀνατολικῶν χριστιανῶν πόθον τῆς εἰρήνης καὶ τῆς συνδιαλλαγῆς καὶ τῆς ἐπανένωσης ὡς τάχιον νὰ πληρώσῃ ὁ τῆς ἡμετέρας «πίστεως ἀρχηγὸς καὶ τελειωτὴς Ἰησοῦς» ὁ Κύριος, «ὃς πάντας ἀνθρώπους θέλει σωθῆναι καὶ εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας ἐλθεῖν»³.

1. «Ἐκκλησία» 36 (1959) 173, ὡς καὶ ἀνωτέρω σ. 237, 240. Ταυτοχρόνως συνεστήσαμεν τότε, ἐπαναλαμβάνομεν δὲ καὶ νῦν, «μακρὰν καὶ νηφαλίαν καὶ ἐνδελεχῆ θεολογικὴν μελέτην καὶ ἐκκλησιαστικὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ μεγάλου καὶ δυσχεροῦς ἐνωτικῆς προβλήματος καὶ πύκνωσιν καὶ σύσφιγξιν τῶν σχέσεων καὶ τῆς ἐπικοινωνίας καὶ ἀλληλογνωριμίας τῶν (Ἀνατολικῶν) Ἐκκλησιῶν μετὰ παραλλήλου συστηματικῆς διαφωτίσεως καὶ ψυχολογικῆς προπαρασκευῆς τῶν ἐκκλησιαστικῶν πληρωμάτων αὐτῶν» (αὐτόθι).

2. Ἐφεσ. 4,3.

3. Ἐβρ. 12,2. Α' Τιμ. 2,4.

νά ἐνσκήψῃ ἐπὶ τρία⁶ ἔτη πεῖνα εἰς τὴν χώραν σου, ἢ ἐπὶ τρεῖς μῆνας νά φεύγῃς ἀπέμπροσθεν τῶν ἐχθρῶν σου καὶ νά σέ καταδιώκουν, ἢ νά ἐνσκήψῃ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας πανώλης εἰς τὴν χώραν σου; τώρα σκέψου καὶ εἶπέ μοι τί νά ἀπαντήσω εἰς τὸν ἀποστείλαντά με.

14 Καὶ εἶπεν ὁ Δαυὶδ πρὸς τὸν Γάδ· εὕρισκομαι ἐν μεγίστῃ στενοχωρίᾳ· ἄς πέσωμεν λοιπὸν εἰς τὴν χεῖρα τοῦ Κυρίου, διότι εἶναι πολλοὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ καὶ ἄς μὴ πέσω εἰς τὴν χεῖρα ἀνθρώπου.

15 (...) Καὶ ἐξαπέστειλεν ὁ Κύριος πανώλην εἰς τὸν Ἰσραὴλ ἀπὸ τῆς πρωίας μέχρι τοῦ καθωρισμένου χρόνου· καὶ ἀπέθανον ἐκ τοῦ λαοῦ, ἀπὸ Δάν ἕως Βηρσαβεέ, ἑβδομήκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν.

λεξαι σεαυτῷ γενέσθαι, εἰ ἔλθῃ σοι τρία ἔτη λιμός ἐν τῇ γῆ σου, ἢ τρεῖς μῆνας φεύγειν σε ἔμπροσθεν τῶν ἐχθρῶν σου καὶ ἔσονται διώκοντές σε, ἢ γενέσθαι τρεῖς ἡμέρας θάνατον⁷, ἐν τῇ γῆ σου· νῦν οὖν γνῶθι καὶ ἰδὲ τί ἀποκριθῶ τῷ ἀποστείλαντί με ρῆμα.

14 Καὶ εἶπε Δαυὶδ πρὸς Γάδ· στενά μοι πάντοθεν σφόδρα ἐστίν· ἐμπεσοῦμαι δὴ εἰς χεῖρας Κυρίου⁸, ὅτι πολλοὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ σφόδρα, εἰς δὲ χεῖρας ἀνθρώπου οὐ μὴ ἐμπέσω.

15 Καὶ ἐξελέξατο ἑαυτῷ Δαυὶδ τὸν θάνατον· καὶ ἡμέραι θερισμοῦ πυρῶν, καὶ ἔδωκε Κύριος θάνατον ἐν Ἰσραὴλ ἀπὸ πρωίθεν ἕως ὥρας ἀρίστου, καὶ ἤρξατο ἡ θραῦσις ἐν τῷ λαῷ, καὶ ἀπέθανον ἐκ τοῦ λαοῦ ἀπὸ Δάν καὶ ἕως Βηρσαβεέ ἑβδομήκοντα χιλιάδες ἀνδρῶν.

Ὡς βλέπει τις, ἡ παρ' Ο' ἀπαντῶσα φράσις «καὶ ἐξελέξατο ἑαυτῷ Δαυὶδ τὸν θάνατον»⁹, δι' ἧς δηλοῦται, ὅτι τὴν ἐνσκήψασαν λοιμικὴν νόσον ἐξέλεξεν ὁ ἴδιος ὁ Δαυὶδ, ἀπουσιάζει ἐκ τοῦ μασωριτικοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου. Ἐξ ἄλλου ἐν τῇ ἐν Α' Παρ. 21, 9-14 παραλλήλῳ διηγήσει, διαπιστοῦται ἀπουσία τῆς ἐν λόγῳ φράσεως ἐκ τε τοῦ μασωριτικοῦ καὶ ἐκ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο'. Καὶ εἶναι πολὺ φυσικὸν νά διερωτηθῇ ὁ ἀναγνώστης τῶν δύο κειμένων, πῶς δύναται νά ἐξηγηθῇ ἡ μεταξύ των διαφορὰ. Διὰ τοῦτο ἐνδείκνυται νά ἐξετασθῇ τὸ ὑφιστάμενον ἐρμηνευτικὸν πρόβλημα, δοθέντος μάλιστα ὅτι τοιοῦτό τι δὲν ἔχει μέχρι τοῦδε ἐπιχειρηθῇ ἐκ μέρους τῶν ἐρευνητῶν. Εὐάριθμοι μόνον ὑπομνηματισταὶ διαπιστοῦν τὴν ὑπάρχουσαν διαφορὰν μεταξύ τῶν δύο κειμένων, καὶ ἀντιπαρέρχονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ πρόβλημα, ἀρκούμενοι

6. Ἡ γραφὴ «ἐπτά» θεωρεῖται ἐσφαλμένη. Πρβλ. καὶ Α' Παρ. 21,12.

7. Περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ο' διὰ τοῦ «θάνατος» ἀποδόσεως τῆς ἀντιστοίχου ἐβραϊκῆς λέξεως, τῆς δηλοῦσης τὴν πανώλην, βλ. Παναγιώτου Σιμωνῆ, Τὸ ἐβραϊκὸν *deber* ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ο', Θεσσαλονίκη, 1964.

8. Κατ' ἄλλην γραφὴν· «ἐν χειρὶ Κυρίου». Πρβλ. καὶ μασωριτικόν.

9. Ἡ ἐπομένη φράσις «καὶ ἡμέραι θερισμοῦ πυρῶν» δὲν ἀφορᾷ τὴν παροῦσαν ἔρσηναν.

V a u x²⁰ καὶ τινες ἄλλοι δὲν παρατηροῦν τι ἐπὶ τοῦ δυσχεροῦς χωρίου. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται φανερόν, ὅτι μέχρι τοῦδε δὲν ἔχει χαραχθῆ ὁδὸς τις ἄγουσα εἰς λύσιν τοῦ διαπιστωθέντος προβλήματος. Διὰ τοῦτο θὰ περιορισθῶμεν κατ' ἀνάγκην εἰς τὰ συμπεράσματα τῆς παρούσης ἐρεύνης. Καθ' ἡμᾶς ἡ ἐπιμαχος φράσις δὲν ὑπῆρχεν εἰς τὸ πρωταρχικὸν κείμενον. Δίδεται οὔτε ἐν τῷ Β' Βασ. 24,15 (Μασ. Β' Σαμ.), οὔτε ἐν τῷ Α' Παρ. 21,14 τοῦ μασωριτικοῦ ἀπαντᾷ, τυγχάνει δὲ γνωστὴ μόνον ὡς προσθήκη ἐν τῇ μεταφράσει τῶν Ο' καὶ δὴ οὐχὶ εἰς ἀμφοτέρα τὰ κείμενα ἀλλ' εἰς τὸ ἐξ αὐτῶν πρῶτον μόνον²¹. Ἐκτὸς τούτου καὶ εἰς τὸ χωρίον αὐτὸ δύο χειρόγραφα τῶν Ο', ἦτοι τὸ N²² καὶ τὸ γ²³, δὲν περιέχουν αὐτήν. Πιθανώτατα οἱ ἀντιγραφεῖς ἀντελήφθησαν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ προσθήκης μὴ βασιζομένης ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου καὶ παρέλειψαν αὐτήν. Ἐπὶ πλεόν τυγχάνει αὕτη ἄγνωστος καὶ εἰς τὰς κυριωτέρας τῶν ἀρχαίων μεταφράσεων²⁴. Ἐξ ἄλλου παραλείπεται καὶ ἐν τῷ κειμένῳ τῆς κριτικῆς ἐκδόσεως τῆς Βουλγάτας, ἔχοντι οὕτως: στ. 14 «Dixit autem David ad Gad arto nimis sed melius est ut incidam in manu Domini multae enim misericordiae eius sunt quam in manu hominis. 15 Inmisitque Dominus pestilentiam in Israel de mane usque ad tempus constitutum et mortui sunt ex populo a Dan usque Bersabee septuaginta milia virorum»²⁵. Διὰ τοῦτο θεωροῦμεν ἀδικαιολόγητον τὴν ἐν τῷ κριτικῷ ὑπομνήματι τῆς Biblia Hebraica γινομένην πρότασιν, ὅπως ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος φράσις, ὁμοῦ μετὰ τῆς ἐπομένης «καὶ ἡμέραι θερισμοῦ πυρῶν», εἰσαχθῆ εἰς τὸ μασωριτικὸν κείμενον ἐν ἀρχῇ τοῦ στίχου 15, συμφώνως πρὸς τὴν γραφὴν τῶν Ο' καὶ τινος κώδικος τῆς Vetus Latina²⁶. Τὴν εἰς τὸ γνήσιον κείμενον παρεμβολὴν αὐτήν θεωρεῖ ἀπαράδεκτον καὶ ὁ R u d o l p h²⁷. Σημειωτέον ὅτι ὑπὸ τῆς Biblia Hebraica προτείνεται ἐπὶ πλεόν καὶ ἡ παρεμβολὴ τῆς φράσεως «καὶ ἤρχισεν ἡ θραῦσις ἐν τῷ λαῷ», συμφώνως πάλιν πρὸς τοὺς ἰδίους μάρτυρας τοῦ κειμένου. Ἄλλ' οὐδὲ τοῦτο πρέπει νὰ γίνῃ δεκτόν, ὡς στερούμενον ἐρείσματος²⁸.

20. R. de V a u x, Les livres de Samuel, ἐν La Sainte Bible traduite en français sous la direction de l' École Biblique de Jérusalem, Paris, 1953.

21. Εἰς τὸ ἐν Α' Παρ. 21,14 δὲν παρατηρήθη τὸ αὐτὸ κατὰ τὴν μετάφρασιν φαινόμενον, διότι ἀσφαλῶς ἦτο ἄλλος ὁ μεταφραστής.

22. Codex Basiliano-Vaticanus. Rome, Vatican, Gr. 1206.

23. Venice, St. Markus's Gr. 3.

24. Πλὴν χειρογράφων τινῶν τῆς Vetus Latina.

25. Biblia Sacra, juxta Latinam Vulgatam versionem. Liber Samuelis, Romae, MDCCCXLIH.

26. R. Kittel, Biblia Hebraica, ed. septima, Stuttgart, 1951.

27. Bl. W. R u d o l p h, Chronikbücher, Tübingen, 1955, σελ. 144 (Handbuch zum Alten Testament).

28. Ἡ υἰοθέτησις τῆς γραφῆς τῶν Ο' ὀφείλεται, πιθανῶς, εἰς ἐπίδρασιν παλαιότερας

Υποστηρίζοντας ότι ή εν λόγω φράσις αποτελεί προσθήκη των Ο', τυγχάνουσα άγνωστος εις τὸ πρωταρχικὸν ἑβραϊκὸν κείμενον, θεωροῦμεν τὴν μορφήν τοῦ τελευταίου ὡς περισσότερον φυσικὴν καὶ λογικὴν. Διότι ὅτε ἀπήντησεν ὁ Δαυὶδ εἰς τὸν ἐρωτήσαντα προφήτην Γὰδ «ἐμπεσοῦμαι δὴ εἰς χεῖρας Κυρίου ὅτι πολλοὶ οἱ οἰκτιρμοὶ αὐτοῦ σφόδρα, εἰς δὲ χεῖρας ἀνθρώπων οὐ μὴ ἐμπέσω», ἐζήτησε δι' αὐτῶν τὴν ἀπαλλαγὴν ἐκ μιᾶς μόνον ποινῆς, ἥτοι τῆς καταδιώξεως ἐκ μέρους τῶν ἐχθρῶν του²⁹ καὶ ἀνέμενεν πλέον ἀπὸ τὸν Θεὸν μίαν ἐκ τῶν δύο ἐτέρων ποινῶν, ἥτοι τῆς τριετοῦς πείνης καὶ τῆς τριημέρου πανώλους. Γνωρίζων ὅτι ἀμφότερα τὰ δεινὰ ταῦτα ἐξαποστέλλονται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, δὲν ἠθέλησε νὰ ἐκλέξῃ τι ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ περιωρίσθη νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἐμπιστοσύνην του εἰς τὴν θείαν εὐσπλαγχνίαν διὰ τὴν ἐπιεικεστέραν τιμωρίαν του. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν προετίμησε νὰ ἐμπέσῃ εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ καὶ οὐχὶ τῶν ἀνθρώπων, εἶναι καταφανές, ὅτι ἀπέκλεισε μόνον τὴν ἐξ ἀνθρώπων τιμωρίαν καὶ οἰοεὶ ἐζήτει νὰ ἐκλέξῃ ὁ ἴδιος ὁ Θεὸς μίαν ἐκ τῶν ἐτέρων δύο ποινῶν, οὐδεμίαν τούτων προκρίνων αὐτός. Τὸ ὅτι ἐν τῷ κειμένῳ ἀναφέρεται, ὅτι ὁ Δαυὶδ ἠρωτήθη ποῖαν ἐκ τῶν τριῶν προαναφερθεισῶν ποινῶν προτιμᾷ, οὐδόλως δύναται νὰ ὑποδηλοῖ, ὅτι ἔδωκεν οὗτος καὶ συγκεκριμένην ἀπάντησιν ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ἡ ἀπάντησις του ἦτο διάφορος ἐκείνης, τὴν ὁποῖαν θὰ ἀνέμενεν ἴσως καὶ ὁ προφήτης. Δι' αὐτῆς ἐδήλου, ὅτι ἐδέχετο μίαν ἐκ τῶν δύο ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι ἐξαποστέλλονται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπέκλειε τὴν ἐκ τῶν ἀνθρώπων προερχομένην. Συνεπῶς δὲν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἀμβιβολία περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἐπίμαχος φράσις προῆλθεν ἐκ τῶν Ο', οὐδόλως βασιζομένη ἐπὶ τοῦ πρωτοτύπου ἑβραϊκοῦ.

Ἄλλ' ἤδη δεόν νὰ ἐξετασθῇ, διὰ τίνα λόγον ἐγένετο ἡ προσθήκη αὕτη ὑπὸ τῶν Ο'. Ἐν πρώτοις δὲν δύναται τις νὰ ἰσχυρισθῇ, ὅτι προῆλθεν ἐκ τοῦ κειμένου τὸ ὅποῖον προηγεῖται³⁰. Καὶ τοῦτο διότι ἀπουσιάζει ἐκ τοῦ μασωριτικοῦ καὶ ἐκ τῶν κυριωτέρων ἀρχαίων μεταφράσεων, ὡς ἤδη ἐλέχθη. Πιθανωτέρα θὰ ἔθεωρεῖτο ἡ ἄποψις, ὅτι οἱ Ο' προσέθηκαν ταύτην αὐτοβούλως, ὠθοῦμενοι πρὸς τοῦτο ὑπὸ τῆς πολλαχοῦ τῆς Π. Διαθήκης διαπιστουμένης τάσεως αὐτῶν, ὅπως ἐρμηνεύουν τὸ κείμενον, συμπληροῦντες καὶ διασαφηνί-

γνώμης, καθ' ἣν τὸ κείμενον τῶν βιβλίων Α' καὶ Β' Βασιλειῶν (Μασ. Σαμουὴλ) ἔχει διασωθῆ καλύτερον ἐν τῇ ἀρχαίᾳ ταύτῃ μεταφράσει. Σήμερον ἡ γνώμη αὕτη δὲν θεωρεῖται ὀρθή.

29. Τὴν ποινὴν ταύτην ἀπέκρουσε ἀσκητικῶς ὁ Δαυὶδ, διότι τὴν ἐφοβεῖτο, ὡς ἔχων ὑποστῆ πολλὰ ἐκ τῆς καταδιώξεώς του ἐκ μέρους τῶν ἐχθρῶν του. Ἐξ ἄλλου ἠλπίζεν ὅτι ὁ Θεός, ὡς πανάγαθος καὶ πανοικτίρμων, ἢ τουλάχιστον ἐλεημιζόμενος, θὰ ἠδυσπλαγχίζετο αὐτόν, ἐνῶ ἐγνώριζεν ἐκ τῆς προσωπικῆς του πείρας, ὅτι ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης σκληρότητος θὰ διέτρεχε σοβαρωτάτους κινδύνους.

30. «Ἐπέλεξαι σεαυτῷ ἐν ἐξ αὐτῶν καὶ ποιήσω σοι» (στχ. 12) καὶ «ἐκλεξαι σεαυτῷ γενέσθαι...» (στχ. 13).

ζοντες αὐτό³¹. Τοιοῦτό τι φαίνεται κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον φυσικόν, διότι ἐφ' ὅσον ἐν τοῖς προηγηθεῖσιν εἶχεν ἐρωτηθῆ ὁ Δαυιδ περὶ τῆς ποινῆς, τὴν ὁποίαν προετίμα, περαιτέρω δὲ λέγεται ὅτι ὡς τοιαύτη ἐξαπεστάλη ἡ πανώλης, δὲν θὰ ἦτο ἀσύμφωνον πρὸς τὰ πράγματα ἐὰν προσέθετεν ὁ μεταφραστής, ὅτι ἡ ποινή αὕτη ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ ἐρωτηθέντος Δαυίδ. Παρὰ τὸ γεγονός ἕμως, ὅτι εἰς πλεῖστα χωρία τῶν Ο' ἀπαντῶμεν τοιαύτας περιπτώσεις διασαφητικῶν συμπληρώσεων, δὲν δύναται ἐν τούτοις νὰ ὑποστηριχθῆ, ὅτι παρόμοιον τι συμβαίνει καὶ ἐνταῦθα, διότι σαφῶς λέγεται ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ, ὅτι ἡ πληγὴ αὕτη ἐξαποστέλλεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, καὶ δὲν ἀπαντᾷ περίπτωσις, καθ' ἣν νὰ ἐκλέγεται αὕτη ὡς ποινή ὑπὸ τοῦ ἀνθρώπου³². Ὅθεν ἡ περὶ ἐρμηνευτικῆς προσθήκης ἐν τῷ ἡμετέρῳ χωρίῳ ἐνδεχομένη ἀποψις δὲν δύναται νὰ δικαιολογηθῆ.

Φρονοῦμεν, ὅτι ὁ μεταφραστής ἐπέφερε τὴν προσθήκην ἐκ λόγων θεολογικῶν. Οὗτος εὔρε βαρεῖαν τὴν ποινήν, τὴν ὁποίαν ἐπέβαλεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν χώραν τοῦ Δαυίδ. Καὶ σκεπτόμενος, ὅτι ἡ πανώλης τυγχάνει εἰς χεῖρας τοῦ Θεοῦ αὐστηρότατον μέσον τιμωρίας κατὰ τοῦ ἀνθρώπου, ὡς φανεροῦται καὶ ἐκ πλείστων χωρίων τῆς Π. Διαθήκης γενικώτερον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ὅτι ἐνταῦθα εἰδικώτερον ἀναφέρεται εἰς τὴν κλιμάκωσιν τῶν ποινῶν ὡς ἐσχάτη καὶ βαρυτέρα τῶν ἄλλων, δὲν δύναται νὰ δικαιολογήσῃ τὴν σκληρὰν ταύτην ἐνέργειαν τοῦ οἰκτίρμονος καὶ πολυευσπλάγχνου Θεοῦ, ἐπιβαλόντος τὴν χειρὶστην τιμωρίαν κατὰ τοῦ Δαυίδ, ὅστις ἐπεκαλεῖτο τοὺς οἰκτιρμούς Του, ἐλπίζων ὅτι θὰ τύχῃ τῆς ὀλιγώτερον βαρείας ποινῆς μεταξύ τῶν δύο. Τὸ ὅτι δὲ τονίζεται μετ' ἐμφάσεως τινος, ὅτι ὁ Δαυιδ προσέβλεπε μετ' ἐλπίδος πρὸς τὴν θεῖαν εὐσπλαγχνίαν καὶ ἐμφανίζεται περαιτέρω ὁ Θεὸς πλήττων σκληρῶς τὸν ἐπ' Αὐτὸν ματαίως ἐλπίσαντα ἐμπερίστατον βασιλέα, ἀναγκάζει τὸν μεταφραστὴν νὰ ἐπιδιώξῃ τὴν μείωσιν τῆς δυσμενοῦς ἐντυπώσεως, τὴν ὁποίαν θὰ προεκάλει εἰς τὸν ἀναγνώστην τῆς ἀγιογραφικῆς διηγῆσεως ἡ τοιαύτη ἐκθεσις τῶν γεγονότων. Διὰ τοῦτο διασαφηνίζει τὸ κείμενον προσθέτων, ὅτι ὁ ἴδιος ὁ Δαυιδ ἐξέλεξεν τὴν αὐστηρὰν ἐκείνην ποινήν. Οὕτως ἐξηγεῖ διὰ τίνα λόγον ἐξαπέστειλεν ὁ Θεὸς τοσοῦτον φοβερὰν τιμωρίαν κατὰ τοῦ λαοῦ Του, προλαμβάνει

31. Τοιαύτας περιπτώσεις ἀπαντῶμεν πολλάκις παρ' Ο'. Βλ. προχείρως Παναγιώτου Σιμωνῆ, μν. ἐργ., σελ. 8-9.

32. Δὲν ὑπάρχουν, δυστυχῶς, παρόμοια πρὸς τὴν παρούσαν ἕτεραι περιπτώσεις, καθ' ἃς γίνεται λόγος περὶ ἐκλογῆς ποινῆς ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε νὰ γνωρίζωμεν κατὰ ποῖον τρόπον διατυποῦνται αἱ σχετικαὶ ἐκφράσεις καὶ νὰ δυνηθῶμεν νὰ διαφωτισθῶμεν προκειμένου καὶ περὶ τῆς παρουσίας περιπτώσεως. Ἐνταῦθα ἔχομεν τὴν μόνην σχετικὴν περίπτωσιν, ἣτις ἀπαντᾷ ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ. Σποραδικῶς ἀπαντοῦν ἐν αὐτῇ ἐκφράσεις, σχέσις ἔχουσαι μόνον πρὸς τὴν ἐκ μέρους τοῦ ἀνθρώπου ἐκλογὴν μεταξύ ἀγαθοῦ καὶ κακοῦ, ζωῆς καὶ θανάτου, εὐλογίας καὶ κατάρας (Βλ. Δευτ. 30, 1, 15, 19' πρὸβλ. καὶ Ἦσ. 7,15,16), ἢ μεταξύ τῆς λατρείας τοῦ Γααχβὲ καὶ τῶν ξένων θεῶν (βλ. Ἦσ. Ν. 24,15).

δὲ καὶ ἐνδεχομένην παρεξήγησιν εἰς βάρος τῆς ἀγιότητος τοῦ Θεοῦ, ἐμφανιζομένου ὡς ἀδίκου, σκληροῦ καὶ ἀνελεήμονος, ἐφ' ὅσον ἀρνεῖται νὰ εἰσακούσῃ τῆς δεήσεως τοῦ θερμῶς ἐκλιπαροῦντος τὸ θεῖον ἔλεος ἀνθρώπου. Διὰ τῆς γενομένης προσθήκης αἱ ιδιότητες τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀγίου καὶ οἰκτίρμονος, δὲν τίθενται πλέον ἐν ἀμφιβόλῳ, κατὰ τὸν μεταφραστὴν τοῦ χωρίου³³.

Σ Υ Μ Π Ε Ρ Α Σ Μ Α

Ἐκ τῆς διενεργηθείσης ἐρεύνης ἐγένετο φανερόν, ὅτι προσπάθεια συμπληρώσεως, ἥτοι ἐν προκειμένῳ διορθώσεως, τοῦ μασωριτικοῦ ἐβραϊκοῦ κειμένου τοῦ ἐξετασθέντος χωρίου Β' Βασ. 24,15 (Μασ. Β' Σαμ.) διὰ τῆς παρ' Ο' ἀπαντώσεως προσθήκης, δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ ὀρθή. Ἡ ἐν λόγῳ προσθήκη οὐδεμίαν ἔχει σχέσιν πρὸς τὸ πρωτότυπον καὶ ἐγένετο ὑπὸ τῶν Ο' διὰ λόγους θεολογικούς.

Γενικώτερον ἀποδεικνύεται καὶ ἐντεῦθεν, ὅτι εἶναι λίαν ἐπισηφελὴ καὶ παρακεκινδυνευμένη ἢ ἐν σπουδῇ ἐπιχειρουμένη ἐνίοτε διόρθωσις τοῦ ἤδη παραδεδομένου μασωριτικοῦ κειμένου πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως συμβιβασθῇ τοῦτο πρὸς ἀποκλίσεις τινὰς τοῦ κειμένου τῶν Ο'. Ἄντ' αὐτοῦ ἐνδείκνυται ἐξονυχιστικὴ ἔρευνα τῶν δύο κειμένων, πρὸς ἀνεύρεσιν τῶν αἰτίων τῶν ἀποκλίσεων τῶν Ο'.

33. Ἄς σημειωθῇ, ὅτι ἡ ἐκτεθεῖσα ἀποψις περὶ τοῦ τοιοῦτου τρόπου σκέψεως καὶ ἐνεργείας τοῦ μεταφραστοῦ, οὐδόλως δύναται νὰ ὀδηγήσῃ εἰς παρεξήγησιν τούτου, ὡς ἔχοντος δῆθεν τὴν πρόθεσιν νὰ μεταβάλλῃ σκοπίμως τὴν ἔννοιαν τοῦ κειμένου. Τοιοῦτο ἐνδεχόμενον θὰ ἠδύνατό τις νὰ συζητήσῃ μόνον ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ ἀγιογραφικοῦ κειμένου. Ἄλλὰ καὶ τότε δὲν θὰ ἐγίνετο δεκτὴ ἡ ἀποψις αὕτη, διότι ἡ πρόθεσις εἶναι τι τὸ ξένον πρὸς τὸν θεόπνευστον συγγραφέα τῆς ἱεράς ἱστορίας τῆς θείας ἀποκαλύψεως, ὅστις, ὡς πιστεύομεν, ἐκθέτει ταύτην ἀντικειμενικῶς καὶ ἄνευ προθέσεώς τινος. Ἐνταῦθα ὅμως πρόκειται οὐχὶ περὶ συγγραφέως ἀλλ' ἀπλῶς περὶ μεταφραστοῦ τοῦ κειμένου, οὗτος δὲ δὲν θὰ ἦτο παράδοξον νὰ σκεφθῇ καθ' οἷον τρόπον ἐξετέθη ἀνωτέρω, ἐκ φόβου μήπως θιγῇ ἡ ἀγιότης τοῦ Θεοῦ.